

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Historie židovské obce ve Vratislavi v letech 1945-1968

The history of Jews in Wrocław in the years 1945-1968

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

PhDr. Lena-Arava Novotná, Th.D.

Autor:

Anna Kroupová

Praha 2016

Poděkování

Tímto bych nejprve ráda vyjádřila poděkování vedoucí své bakalářské práce, PhDr. Leně Aravě-Novotné, Th.D. za odbornou pomoc a cenné rady, které mi v průběhu zpracování věnovala. Dále patří mé díky panu Jerzemu Kichlerovi, jenž byl mým ochotným průvodcem ve vratslavské synagoze. V neposlední řadě děkuji své rodině a přátelům, kteří mě během mého studia podporovali.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci „Historie židovské obce ve Vratislavi v letech 1945-1968“ vypracovala samostatně s použitím níže uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Jméno autora

Anotace

Bakalářská práce "Historie židovské obce ve Vratislavi v letech 1945-1968" se zabývá poválečným vývojem židovské společnosti ve Vratislavi. Především poukazuje na snahy přeživších Židů začít nový život v poválečném Polsku. Nejpodstatnější část práce je však věnovaná otázkám, k jakým změnám došlo ve vratislavské židovské společnosti v důsledku nástupu komunistické strany a nakolik nová vláda ovlivnila další vývoj obce.

Annotation

Bachelor thesis "The history of Jews in Wroclaw in the years 1945-1968", focuses on the post-war development of the Jewish community in Wroclaw. It emphasizes the efforts of the survivalist Jews to start a new life in post-war Poland. The most important part of the work is devoted to the changes that have occurred in the Wroclaw Jewish society with the advent of communism and to what extent the new government influenced the further development of the Jewish community.

Klíčová slova

Dějiny Židů, Židé, antisemitismus, Sovětský svaz, Polsko, komunismus, Vratislav, emigrace

Keywords

The history of Jews, Jews, anti-Semitism, The Soviet union, Poland, communism, Wroclaw, emigration

Obsah

Úvod	3
1 Historie Židů v Dolním Slezsku v letech 1945-1968	5
2 Idea obnovení židovské obce ve Vratislavi a její instituce v letech 1945-1949	9
2.1 Krajský výbor ve Vratislavi	9
2.2 Školství	10
2.3 Kultura	11
2.4 Politické strany	13
2.5 Náboženský život ve Vratislavi po roce 1945	15
3 1949-1957: Nastupující změny ve vratislavské židovské obci v důsledku nástupu komunistické vlády	18
3.1 Politická situace	19
3.2 Kultura	22
3.3 Kulturní a společenské sdružení Židů v Polsku	23
3.4 Náboženský život v 50. letech	24
4 60. léta – Čas nenaplněných nadějí	26
4.1 Politické faktory vedoucí k zániku židovské obce	26
4.2 Úpadek vratislavské náboženské obce v 60. letech	29
4.3 Březen 1968 ve Vratislavi	30
4.4 Kulturní a společenské sdružení Židů	31
Epilog	34
Návrat generace narozené po druhé světové válce	34
Závěr	36

Úvod

Vratislav se řadí mezi polská města s dlouhou tradicí židovského osídlení. Ovšem tato jedna z nejproslulejších židovských obcí v Evropě důsledkem nacistického teroru přestala existovat. Nicméně Židé, kteří přežili válku, se zde pokusili znovu po roce 1945 navázat na svou stoletou kulturní tradici. Tyto úctyhodné snahy vratislavských Židů se staly námětem k sepsání mé bakalářské práce.

Ve své práci se zabývám poválečnou historií polských Židů ve Vratislavi v letech 1948–1968. Důvodem je skutečnost, že toto téma není příliš známé v polském prostředí, o čemž vypovídá malé množství publikací. Proto, abych získala k danému tématu co nejvíce informací, jsem se rozhodla navštívit vratislavskou židovskou obec. Byla jsem mile překvapena, jelikož jsem se během prohlídky synagogy osobně seznámila s bývalým předsedou obce panem Jerzym Kichlerem, který byl ochoten poskytnout mi rozhovor a především doporučit literaturu.

V rámci psaní bakalářské práce jsem čerpala zejména z polské odborné literatury, kterou jsem našla v univerzitní knihovně ve Vratislavi. V české literatuře jsou dějiny Židů v Polsku po roce 1945 totiž silně opomíjeny. Klíčovými prameny pro rozbor poválečného židovského osídlení ve Vratislavi se staly publikace polské politoložky a univerzitní profesorky Ewy Waszkiewicz. Neméně důležitým zdrojem mimo jiné byla kniha *Ludność Żydowska na Dolnym Śląsku 1945–1950* polské historičky a odbornice na polsko-izraelské vztahy Boženy Szaynok. Zcela odlišný pohled nabízí dílo Stanislawa Wysockeho *Żydzi w dziejach Polski*, jenž umožňuje zachytit atmosféru tehdejšího komunistického Polska.

Z české literatury je záhodno zmínit knihu Marka Čejky *Judaismus a politika v Izraeli*, díky které jsem poznala historické zázemí vzniku a vývoje židovských politických stran.

Cílem předkládané studie je nastínit historii židovské obce ve Vratislavi po roce 1945. Poukázat zejména na období prvních poválečných let, kdy úspěšně docházelo k obnově židovských politických a kulturních institucí či náboženského života. Dále vyličit měnící se vztah polské komunistické strany a společnosti vůči Židům v kontextu silné proti-sionistické propagandy Sovětského svazu v průběhu 50. a 60. let. V neposlední řadě poté zodpovědět na otázku, nakolik tato situace ovlivnila vývoj židovské vratislavské obce.

Co se samotné struktury týče, je práce chronologicky rozdělená do čtyř kapitol. První vstupní kapitola je zaměřena na stručné nastínění vývoje židovského osídlení v celém Dolnoslezském vojvodství v letech 1945–1968. Následující pasáž je zasazena do období konce 40. let a líčí snahu Židů znovu obnovit kulturní a náboženský život a navázat tak na bohatou předválečnou tradici vratislavských Židů. Třetí kapitola zachycuje postupné změny v chodu židovské vratislavské obce v souvislosti s nástupem komunistické strany. Židé cítili, že jejich hlavním úkolem je udržení židovského a ná-

boženského života. Tohoto nesnadného úkolu bylo možné dosáhnout pouze projevem loajality vůči vládnoucímu režimu. Čtvrtá kapitola je ve velké míře věnována událostem z března roku 1968, během nichž došlo v Polsku k mohutné antisemitské kampani iniciované komunistickou stranou. Zmíněné období se řadí mezi temné stránky novodobé polské historie, důsledkem čehož jsem se potýkala s nedostatkem literárních pramenů.

V bakalářské práci se rovněž prolíná několik vědeckých disciplín. Jistý podíl představují dějiny zejména dvacátého století a dále společenské vědy: politologie, sociologie a psychologie.

Ráda bych, aby se v budoucnu má práce zařadila po bok literatury pojednávající o židovské společnosti v poválečném Polsku. Doposud totiž ještě nebyla sepsána žádná práce, která by se zaměřovala pouze na historii vřatislavské židovské obce.

1 Historie Židů v Dolním Slezsku v letech 1945-1968

Historie polských Židů po roce 1945 se řadí mezi nepříliš často zmiňovaná témata v Polsku. Přitom Polsko, hebrejsky Polin, neboli „zde přebývá Bůh“, bylo před druhou světovou válkou domovem pro téměř tři a půl milionu Židů. Válku a šoa přežilo pouhých 250 tisíc.¹ Skupina přeživších Židů se skládala především z repatriantů ze SSSR a dále těch, které ukrývali Poláci, příslušníků partyzánských jednotek a v neposlední řadě navrátilců z koncentračních táborů.²

Židé, kteří přežili genocidu nacistického Německa, přišli o své rodiny, přátele a známé. Ocitli se ve velmi složité a těžké situaci, jelikož jejich předválečná bydliště, obchody, či všechen majetek byly zničeny nebo zabrány Poláky. Poláci na návrat bývalých majitelů často nahlíželi s nelibostí. Židé se tak neměli kam a proč vracet. Potřebovali v první řadě jak psychickou, tak materiální podporu a solidaritu. Rovněž stáli před důležitým rozhodnutím: odejít, či zůstat v Polsku.

Odejít či zůstat? Otázka, jež rozdělila židovskou komunitu v Polsku a sehrála stěžejní roli v jejím dalším vývoji. Židé, kteří chtěli zůstat v Polsku, podporovali jednu ze dvou politických nevládních stran: Židovskou frakci polské dělnické strany, jež byla komunisticky laděna, a sociálně demokratický Bund.³ Bund představoval před válkou jednu z nejvlivnějších politických stran, nicméně po válce na svém významu ztratil.⁴ Odejít chtěli zejména ti, kteří následovali sionistická hnutí. Hlavním cílem těchto hnutí bylo vytvoření vlastního židovského státu ve svobodné Palestině. Židé, kteří se rozhodli pro emigraci, nechtěli nadále žít v zemi, kde přišli o své rodiny a především měli obavy z antisemitské atmosféry v Polsku.

Kromě komunistické strany působily v Polsku také sionistické strany: *Poalej Sijon-levice*, *Poalej Sijon-pravice*, *Hitachduth*, *Hašomer Hacair* či v neposlední řadě *Ichud*.⁵ Všechny zmíněné strany a organizace nacházely podporu zejména u komunistické strany. Komunisté Židům slibovali naději na lepší život a rovnoprávné postavení ve společnosti.⁶

---

¹Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy ČR. *Židé v české a polské občanské společnosti*. 1999. ISBN 80-85899-80-9, str.153.

²M. Czaplinski et al. *Historia Śląska*. Wrocław 2002. ISBN 83-229-2213-2, str.452.

³B. Szaynok. *Ludność żydowska na Dolnym Śląsku 1945-1950*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000. ISBN 83-229-2093-8, str. 58.

⁴Sociálně demokratická strana Bund vznikla již v 90. letech 19. stol. v carském Rusku.

⁵Poalej Sijon byla sociálně demokratická dělnická strana vzniklá v carském Rusku na počátku dvacátého století. Hitachduth se původně zrodila v roce 1920 v Praze. Sionistická mládežnická organizace Hašomer Hacair vznikla v Polsku v letech 1913-1914. Ichud se stala jedinou liberálně orientovanou sionistickou stranou v poválečném Polsku.

⁶Szaynok, op. cit., str. 59.

Válku přeživší Židé se proto od roku 1945 začali postupně usazovat na nově získaných polských územích, především v Dolním Slezsku, jež patřilo do roku 1945 Německu. Jelikož se jednalo o vysídlené území, čekaly na nově příchozí prázdné domy, továrny či opuštěná hospodářství. Na pomoc při obnově židovských obcí v Polsku byl zřízen již za války v Lublinie v roce 1944 *Ústřední výbor Židů v Polsku (Centralny Komitet Żydów)*.⁷ Tato instituce získávala finanční prostředky od zahraničních židovských organizací, jakou byl například i *Joint*, založený v Americe v roce 1914. *Ústřední výbor Židů* zde spatřoval naději na obnovu židovské komunity. Do Dzierżoniowa byla proto 17. června 1945 svolána konference výborů, aby projednala otázku nového židovského osídlení na Dolním Slezsku. Vedoucí úlohy se ujal Krajský výbor (Komitet Wojewódzki) se sídlem ve Vratislavi a jeho předseda Jakub Egid a zástupce Ignacy Kuczyński.⁸

V lednu v roce 1946 žilo v Dolním Slezsku přibližně 18 tisíc Židů.⁹ Krajský výbor ve Vratislavi však usiloval o co nejvyšší počet členů židovské obce. Proto uzavřel smlouvu s výborem polských Židů v Moskvě o návratu Židů ze SSSR zpět do Polska. Představitelé Krajského výboru proto započali přípravy na příjezd repatriantů ze SSSR. Na jaře v roce 1946 se na Dolním Slezsku objevily první transporty s židovskými repatrianty. Počet židovských obyvatel v průběhu příštích měsíců stoupal tak prudce, že se vyskytly první závažné problémy s ubytováním. Židovská komunita totiž v roce 1946 čítala celkem 85 tisíc lidí, ačkoli dle původního plánu jich mělo být 40-50 tisíc.¹⁰ Dalšími problémy byla omezenost počtu pracovních míst a chybějící finance. I přes tyto nesnáze však příjezd repatriantů neustal.

Se zvýšením počtu židovských obyvatel došlo ke vzniku nových institucí, mimo jiné i místních výborů. Ty měly za úkol zajišťovat především sociální pomoc pro děti či nemocné. Kromě toho se také vytvořily nové školy, knihovny, kulturní domy a začal se vydávat židovský časopis. Působily zde i náboženské organizace, jakými byly *Mizrachii*, *Aguda* a *Židovské náboženské kongregace (Żydowskie Kongregacje Wyznaniowe)* které se staraly o náboženský život, synagogy a hřbitovy. Jednou z hlavních osobností reprezentujících náboženský život v Dolním Slezsku byl vrchní rabín Szulim Treistman z Vratislavi.¹¹

Zdálo se, že se na území Dolního Slezska podaří navázat na rozvinutou a početnou předválečnou židovskou kulturu. Nicméně 4. července 1946 došlo k pogromu v Kielci,

---

⁷ibid., str. 27.

⁸S. Bronsztejn. *Z dziejów ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej*. Wrocław 1993. ISBN 83-229-0962-4, str. 32.

⁹ibid., str. 11.

¹⁰ČR, op. cit., s. 161.

¹¹Szaynok, op. cit., s. 65-66.

malém městě ležícím nedaleko Krakova, při kterém bylo zavražděno více jak 40 Židů.¹² Záminkou k této události bylo údajné unesení polského chlapce. Daný čin vyvolal mezi Židy z celého Polska paniku a strach. Bylo jasné, že se zde nemohou cítit bezpečně. V důsledku toho došlo k masové emigraci, a sice jak legální, tak nelegální. Až podzim 1946 znamenal postupnou stagnaci emigrace. O pogromu se mlčelo až do roku 1981, kdy byl publikován článek v polském týdeníku *Solidarita (Solidarność)*.¹³

V období stabilizace žilo v Polsku přibližně 90 tisíc Židů. Více jak polovina se pohybovala na Dolním Slezsku. V letech 1947–1948 mnoho Židů ovšem z Polska opět emigrovalo, a proto žilo na Dolním Slezsku na konci roku 1948 již jen 30 tisíc Židů.¹⁴

Pogrom v Kielci nebyl jediným projevem nenávisti vůči Židům v Polsku, jelikož k dalším brzy došlo i na Dolním Slezsku. Za zmínku stojí například události ve Wałbrzychu, kde byl zavražděn židovský lékař, či zabití mladého chlapce Becalela Zylberberga v Dzierżoniowie, jehož pohřeb se stal protestem proti pogromům páchaných na Židech.

V důsledku toho sionistické strany intenzivně připravovaly především mládež na emigraci a život v kibucech. Ostrou výměnu názorů vedli sionisté především s komunistickou stranou *Židovské frakce a Bundem*. V této době ale zároveň všechny židovské politické strany usilovaly o stejnou věc, a to o vznik Státu Izrael. Nesouhlasily s politikou Velké Británie na území Palestiny a snažily se pomáhat Židům, kteří válčili o nově vzniklý Stát Izrael s arabskými zeměmi. V Dolním Slezsku se nejen protestovalo proti Británii, ale pořádaly se zde i finanční sbírky na pomoc pro *Haganu*, tedy vojenskou židovskou organizaci působící na území Palestiny v době britského mandátu.¹⁵

V roce 1949 došlo ke změně politické situace, která měla dalekosáhlý dopad na židovskou komunitu. S nástupem komunistické vlády se začala v Polsku uskutečňovat násilná kolektivizace. Židovské instituce byly buď zlikvidovány, nebo znárodněny. Sionistické strany a spolky definitivně přerušily svou činnost a výbory se sloučily s ostatními židovskými organizacemi do jedné instituce s názvem *Kulturní a společenské sdružení Židů (Towarzystwo Społeczno – Kulturalne Żydów)*.¹⁶ Tato situace vedla k opětovné emigraci v letech 1949–1950.

V roce 1956 uzavřelo Polsko novou dohodu o repatriaci obyvatel ze Sovětského svazu, mezi kterými byli rovněž Židé. Zdálo se, že počet Židů v Polsku opět bude

---

¹²ČR, op. cit., str.163.

¹³Týdeník *Solidarita* se řadí mezi první nezávislá média v Polsku po roce 1980. Týdeník vydávalo společenské hnutí *Solidarita*, které se postavilo režimu v tehdy komunistickém Polsku.

¹⁴ČR, op. cit., str. 91.

¹⁵Bronsztejn, op. cit., str. 16-17.

¹⁶Magdalena Ruta. *Bez Żydów? Literatura jidysz w PRL o zagładzie, Polsce i komunizmie*. Wydawnictwo Austeria, Krakow 2012. ISBN 978-83-61978-27-5, str. 20.

stoupat, nicméně většina Židů emigrovala dále ze země.¹⁷ Politická situace stále nebyla příznivá a antisemitské nálady mezi Poláky přetrvávaly. Mezi emigranty se nacházeli tací, kteří se cítili být stejně tak Poláky jako Židy, a právě toto cítění pro ně bylo veliké břemeno. Většina navrátilců ze Sovětského svazu totiž již věděla, že v komunistické zemi není možné žít svobodně.¹⁸ V letech 1960–1961 proto žilo v Dolním Slezsku sedm až osm tisíc Židů. V 60. letech docházelo znovu k postupné stabilizaci a díky pomoci *Jointu* vznikala nová pracovní místa pro židovské obyvatelstvo. *Joint* nabízel pomoc především rodinám repatriantů. Například ve Vratislavi využilo této pomoci 614 židovských rodin.¹⁹

Kritickým rokem pro židovskou komunitu v celém Polsku se stal rok 1968. V červnu předchozího roku vypukla *Šestidenní válka* mezi Izraelem a arabskými zeměmi, pro něž tento konflikt znamenal neúspěch. Sovětský svaz těžce nesl tuto porážku arabských zemí. Proto také komunisté v Polsku započali mohutnou antisemitskou kampaň, která vyvrcholila v březnu zákazem uvedení protisovětsky zaměřené divadelní hry Adama Mickiewicze *Dziady* (*Tryzny* v překladu Vrchlického).²⁰

Po událostech v březnu 1968 došlo k masovým emigracím Židů z Dolního Slezska a z celého Polska. Židovská obec tak přestala existovat. Avšak nové pokolení, přicházející po téměř čtyřiceti letech, opět dokázalo postavit základy židovského náboženství i kultury nejen na Dolním Slezsku, ale rovněž v celém Polsku.

---

¹⁷Tomaszewski

¹⁸Tomaszewski

¹⁹Tomaszewski

²⁰Mickiewicz ve svém klíčovém nacionálně laděném díle z oblasti dramatu vystupoval proti politice ruského státu. Divadelní inscenace během komunistického režimu proto vyvolávaly silné nevole ze strany vlády.

2 Idea obnovení židovské obce ve Vratislavi a její instituce v letech 1945-1949

Je zapotřebí znovu zdůraznit, že po válce žilo v Polsku nejvíce zachráněných Židů v oblasti Dolního Slezska. Jednalo se o vysídlené území, které přeživším Židům přinášelo nové možnosti a vyhlídku na návrat do běžného života. V roce 1945 vznikla ve Vratislavi početně největší obrozená židovská obec v Polsku. Tato skupina se skládala především ze zachráněných židovských vězňů z koncentračního tábora Gross-Rosen.²¹ Od září 1946 přijížděli na území Dolního Slezska židovští emigranti ze SSSR. Na konci roku 1946 se tak počet židovských občanů ve Vratislavi pohyboval kolem 18 tisíc osob, a v důsledku toho se zde objevily snahy navázat na tradici bohaté předválečné židovské kultury a zakládat nové instituce.

2.1 Krajský výbor ve Vratislavi

V roce 1945 začaly v Polsku vznikat instituce zastřešující polské Židy. V Dolním Slezsku byl zřízen *Krajský výbor* v Dzierzoniowie, jehož hlavním cílem bylo znovu začlenit židovské obyvatelstvo do polské společnosti. Především se jednalo o organizaci nového osídlení přeživších Židů, s čímž souviselo mimo jiné i zajištění sociální a zdravotní péče nebo pracovních míst. Na post předsedy byl zvolen židovský novinář a politik Jakub Egid (1908–1996)²², jeho zástupcem se stal Ignacy Kuczyński. Již od roku 1946 instituce přesídlila do Vratislavi a zastupovala židovské městské výbory celého Dolního Slezska. V této době krajský výbor za podpory ústředního výboru představil projekt navrhuující zaměstnat židovské obyvatelstvo v zemědělství. Myšlenka jeho produktivizace byla pevnou součástí plánu výborů. Průmysl v Dolním Slezsku byl totiž těžce zasažen válkou. Došlo tedy ke zřízení speciálního oddělení pro produktivizaci, jehož vedoucím se stal Adolf Haas.²³ Židům tak byla nabízena práce především v průmyslu a zemědělství. V Dolním Slezsku se posléze nacházelo nejvíce továren z celého Polska.²⁴

Krajský výbor tedy zahrnoval několik oddělení: oddělení produktivizace, sociální péče, pro výchovu dětí a mládeže, pro kulturu, zdravotnictví a pro evidenci obyvatel.²⁵ Vzhledem k masovému přílivu repatriantů ze SSSR na počátku roku 1946 došlo později

---

²¹E. Waszkiewicz. *Kongregacja Wyznania Mojżeszowego na Dolnym Śląsku na tle polityki wyznaniowej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1945-1968*. Wrocław 1999. ISBN 89-229-1955-7, str. 12.

²²Po pogromu v Kielcích v roce 1946 se Jakub Egid domáhal u polské vlády ochrany pro Židy a jejich instituce.

²³Bronsztejn, op. cit., str. 11.

²⁴ibid., str. 20.

²⁵Waszkiewicz, op. cit., str. 21.

i ke zřízení oddělení pro emigraci a repatriaci. V důsledku červencových událostí v Kielcích a s tím souvisejícího odchodu Židů do Palestiny se rozsah činnosti krajského výboru postupně zužoval.

Nicméně právě díky působení krajského výboru, lze provést podrobnou studii o židovském osídlení v Dolním Slezsku v letech 1945–1950. Záznamy, jež vedla jednotlivá oddělení krajského výboru, zahrnují v první řadě jmenný seznam registrovaných Židů, statistiky míry zaměstnanosti a nezaměstnanosti, a součet finančních prostředků vyčleněných na pomoc židovským obyvatelům. K dispozici jsou ale také informace o osudů Židů za druhé světové války.

2.2 Školství

Jen krátce po zřízení *Krajského výboru ve Vratislavi* v roce 1945 začali jeho představitelé usilovat o zakládání škol pro zachráněné židovské děti v Dolním Slezsku. O rok později byla tak ve Vratislavi slavnostně otevřena první soukromá židovská škola ve Wlodkowicově ulici, která měla tři třídy.²⁶ Školy finančně podporoval zejména *Ústřední výbor Židů v Polsku*.

V květnu roku 1946 fungovalo na území Dolního Slezska osm židovských škol, které navštěvovalo 694 dětí. S přílivem repatriantů ze SSSR však velmi rychle vzrostl počet žáků i škol. Již v prosinci téhož roku zde působilo 23 škol s 1675 žáky a 116 židovskými učiteli.²⁷ Ve Vratislavi proto 96 % žáků patřilo mezi děti repatriantů a jen 4 % dětí přežila německou okupaci v Polsku.

V židovských školách se kromě povinných předmětů vyučoval taktéž hebrejský jazyk, jidiš a od 3. třídy i dějiny Židů. Objevil se nicméně problém s nedostatkem učitelů, hovořících právě těmito jazyky.²⁸ Chyběly však i finanční prostředky na zajištění školních pomůcek, učebnic a slovníků. Učitelé proto mnohdy k výuce čtení jidiš používali noviny či časopisy. Dále zde byla více jak polovina žáků ze SSSR bez jakékoli znalosti polštiny. Výuka tudíž musela probíhat nejen v polštině, ale taktéž v ruštině. Aby děti repatriantů ze SSSR co nejrychleji začaly ovládat polštinu, bylo nutné zkrátit letní prázdniny o jeden měsíc.

Během následujících let, a to i přes snížení počtu židovských obyvatel v Dolním Slezsku, se židovské školství úspěšně rozvíjelo a počet žáků stoupal. V důsledku této situace bylo nutno ve Vratislavi obstarat novou budovu, kde by se žáci vzdělávali, jelikož kapacita staré školy již byla nedostačující. Krajský výbor se proto snažil získat zpět předválečnou budovu školy, která patřila bývalé židovské obci. Město nakonec budovu

---

²⁶Bronsztejn, op. cit., str. 31.

²⁷ibid., str. 32.

²⁸Szaynok, op. cit., str. 122.-123.

obci opět přidělilo. Od začátku školního roku 1947 tak děti navštěvovaly novou základní školu *Šaloma Alejchema*²⁹ a k ní patřící družinu. Mimo jiné zde působily sionistické školy pod vedením organizace *He-Chaluc*.³⁰ Dále škola Talmud-Tora a chedery pro děti od 6-10 let, jež zřizovala *Židovská náboženská kongregace*.

Ve školním roce 1947/1948 se židovská základní škola ve Vratislavi rozrostla o čtyřleté gymnázium. Avšak o rok později se stejně jako všechny židovské školy a instituce v Polsku dostala pod patronaci státu. V Dolním Slezsku tento osud čekal celkem 13 škol. Pro židovské představitele levicových politických stran znamenal uvedený počín veliký úspěch, který by býval byl nepředstavitelný v meziválečném období. Školy již nemusela financovat obec, nýbrž stát.

2.3 Kultura

Vratislav se před válkou charakterizovala zejména pestrou rozmanitostí židovské kultury. Nicméně je možné říci, že i po válce Židé znovu pomalu začali přijímat svou identitu. Především se zaměřili na kulturu judaismu. Organizací společenského života se zabývaly zejména židovské městské výbory. V roce 1947 bylo zřízeno *Židovské společenství pro kulturu a umění (Żydowskie Towarzystwo Kulturalne)*. V této době zde fungovalo dokonce jidiš vydavatelství "*Niderszlezje*".³¹

Krátce po válce byl ve Vratislavi otevřen Kulturní dům J. Lewartowskiego.³² Veliké oblibě se těšily zejména tzv. "Páteční večery", během nichž židovští spisovatelé a básníci předčítali svá díla. Stejně jako ve třicátých letech se zde rozvíjela zejména literatura jidiš. Autoři píší v jidiš byli většinou repatrianti ze Sovětského svazu. Avšak nelze říci, že zde již nepůsobili tvůrci, kteří psali polsky. V jejich dílech byla samozřejmě nejvíce přítomná tematika holocaustu.³³ Během "Pátečních večerů" ale ovšem vystupovali i židovští hudebníci a divadelní spolky. Návštěvníci klubu taktéž měli každý den na výběr ze široké škály stolních her, literatury a novin.

Židovská vratislavská obec organizovala mimo jiné i četné hudební festivaly. Velmi populární, a to nejen pro židovské posluchače, se staly orchestry a pěvecké sbory. V

---

²⁹Šalom Alejchem (1899–1956) byl významný židovský spisovatel ruského původu, ovlivněn haskalou a patřící ke klasikům literatury psané v jazyce jidiš.

³⁰Sionistické mládežnické hnutí, které vzniklo v Rusku v první polovině 20. století.

³¹Szaynok, op. cit., str. 125.

³²Bronsztejn, op. cit., str. 70.

³³Téma šoa v literatuře střední Evropy procházelo ve 20. století analogickým historickým vývojem (nástup komunistického režimu a jeho pád). Nejprve zde bylo období bezprostředních reakcí na holocaust (1945-1949), dále potlačení tohoto tématu v době stalinismu a jeho následné oživení na konci 50. let. Na počátku 60. let opět vrcholí zájem o šoa. Během 80. a 90. let bylo toto téma spojeno s reflexí minulosti a jejím novým hodnocením.

roce 1947 dokonce Vratislavská filharmonie ve spolupráci s *Židovským společenstvím pro kulturu a umění* uspořádala koncert polské, židovské a ruské hudby, který měl značný úspěch.³⁴ Nelze opomenout ani oblast malířství. V roce 1949 se ve Vratislavi uskutečnila výstava děl židovských malířů.³⁵ Existovaly zde ale též židovské umělecké vzdělávací instituce. Od roku 1948 zde působila proslulá židovská baletní škola pod vedením dvojice známých židovských tanečníků Judyty Berg a Filipa Fibicha.

Samozřejmě i v rámci kinematografie se zde objevily snahy navázat na meziválečnou filmovou tradici, která ve 30. letech zažila zlatou éru židovského filmu. V roce 1946 vzniklo filmové studio *Kinor*, které natočilo dva dokumentární filmy, a sice „*Der jidyszer jiszuw in Niderszlezien*“ (*Židovské osídlení v Dolním Slezsku*) a „*Der weg cum gezunt*“ (*Cesta ke zdraví*).³⁶

Vedle literatury, hudby a filmu vynikali vratislavští Židé zároveň v divadelní tvorbě. S jistotou lze říci, že již na podzim roku 1946 zde vzniklo první poválečné židovské divadlo na světě. Zpočátku se jednalo pouze o kočovná vystoupení. Avšak o dva roky později se na místě bývalého německého kina zrodilo nové divadlo, a to především díky iniciativě herců a veřejné sbírce židovské obce. Slavnostní otevření proběhlo 2. dubna 1949, a to uvedením hry Šaloma Alejchema *Bludné hvězdy*.³⁷ Divadlo bylo pojmenováno po slavné židovské herečce *Ester Rachel Kamińské* (1870–1925), dnes též nazývané „matka židovského divadla“. Vzniklo zde centrum kulturního života Židů, jež získalo popularitu mezi Poláky. Repertoár nabízel v první řadě hry domácích i světových autorů. Je záhodno zmínit, že mnohá představení se hrála zejména v jidiš. Funkci ředitelky plnila v letech 1949–1953 herečka Ida Kamińska. Herci byli dokonce mnohdy zváni na zahraniční vystoupení. V roce 1950 přešlo divadlo do rukou státu.³⁸

Mezi legendy vratislavské židovské divadelní scény se nepochybně řadí herečka a režisérka Ida Kamińská (1899–1982). Kamińska se narodila v Rusku slavné polské herečce *Esther Rachel Kamińské*. Ztvárnila několik filmových rolí, nicméně svůj život zasvětila především divadlu. V roce 1967 se stala dokonce první herečkou z východní Evropy nominovanou na Oscara, a sice za hlavní ženskou roli v celosvětově úspěšném československém snímku *Obchod na korze* (1965).³⁹ V letech 1953–1955 řídila *Státní židovské divadlo ve Varšavě*, ve kterém se konaly všechny hry pouze v jidiš. V roce 1968

---

³⁴Bronsztejn, op. cit., str. 72.

³⁵Díla byla z velké části nalezena po válce.

³⁶Michaela Kuželová. „*Židovská kultura v Polsku po roce 1945: Obnova neobnovitelného.*“ In: *Acta Universitatis Carolinae Studia Territorialia*. 4 (2013). ISSN: 1213-4449, s. 11-32.

³⁷Szaynok, op. cit., str. 118.

³⁸Bronsztejn, op. cit., str. 76.

³⁹*Obchod na Korze* byl natočen na motivy novely spisovatele Ladislava Grosmana (1921–1981).

emigrovala do USA v důsledku antisemitských nálad v Polsku.

Další významnou osobností působící v židovském divadle byl režisér a malíř Jakub Rotbaum (1901–1994). Během války pracoval v USA. Díky iniciativě Idy Kamińskiej se po ukončení války vrátil zpět do Vratislavi. V průběhu 50. a počátkem 60. let režíroval divadelní hry a opery v židovském a polském divadle. Hostoval nejen ve Varšavě, ale také v Sao Paulu či Paříži.⁴⁰ Po událostech v roce 1968 měl dovoleno pracovat již pouze v židovských spolcích.

Nelze opomenout ani choreografku a operní režisérku Liu Rotbaum (1907–1994). Tato mladší sestra Jakuba Rotbauma se specializovala především na režii Mozartových slavných oper. V 50. letech vyučovala ve Vratislavi na *Akademii múzických umění*.

S historií vratislavského divadla je spjat také osud proslulého židovského herce a režiséra Szymona Szurmieja (1923–2014). V roce 1946 se Szurmiej společně s rodinou usadil v Dolním Slezsku ve Vratislavi. Svou hereckou kariéru započal v roce 1951 jako asistent režiséra Jakuba Rotbauma ve vratislavském židovském divadle, kde později sám působil jako režisér a od roku 1958 jako ředitel. Rovněž byl členem *Kulturního a společenského sdružení Židů*. V sedmdesátých letech se však nastálo odstěhoval do Varšavy. Divadlu zůstal do konce života věrný. V roce 2003 obdržel od polského prezidenta Alexandra Kwaśniewského řád za celoživotní dílo.

Židovskou obec ve Vratislavi tak navštívila ke konci čtyřicátých let řada známých zahraničních umělců. Lze uvést mimo jiné herečku Molly Picon, malíře Williama Groppera, či režiséra Natana Grosse.

2.4 Politické strany

Na podzim roku 1946 se na polskou politickou scénu opět začaly pomalu vracet židovské politické strany. Jejich programy ovlivňovaly zejména události v Polsku a Palestině v letech 1947–1948. Situace v Palestině měla dopad na sionisticky laděné organizace a strany. Mezi klíčové momenty se řadí především vznik Státu Izrael v roce 1948 a izraelsko-arabské války. Dalším činitelem ovlivňujícím politickou scénu byla Stalinova politika vůči Židům. V Dolním Slezsku působilo po válce několik židovských nevládních politických stran, které měly centrálu ve Varšavě a Lodži. V důsledku skutečnosti, že se židovská polská komunita rozdělila do dvou skupin (někteří chtěli zůstat v rodném Polsku, jiní snili o odchodu do Palestiny), rovněž její politické strany zastávaly dva odlišné ideologické proudy.

Nejvlivnější politickou stranou, jež zastupovala ideu obnovy židovské společnosti v Dolním Slezsku, byla komunistická *Židovská frakce polské dělnické strany*.⁴¹ Frakce

---

⁴⁰Marek Szajda. *Jerzy Kichler, Odrodzenie życia żydowskiego w Polsce. Człowiek dialogu*. Fundacja Dzielnicy Wzajemnego szacunku czterech wyznań, Wrocław 2015. ISBN 978-83-64358-99-9, str. 55.

⁴¹Szaynok, op. cit., str. 9-10.

slibovala polským Židům nové životní podmínky a perspektivu. Ke konci roku 1946 docházelo k postupné stabilizaci v zemi. Převážně židovská mladá inteligence naivně uvěřila, že antisemitismus pomalu zaniká a Polsko se mění v demokratický stát. Program *Židovské frakce polské dělnické strany* se pochopitelně zaměřoval na produktivizaci. Velký význam přisuzoval práci v těžkém průmyslu a zemědělství. Dále se stavěl zejména proti nelegálním emigracím. Tato strana byla nejvíce zastoupena ve Walbrzychu (715 členů) a Vratislavi (326 členů).⁴² V jejím čele stál novinář a spisovatel Grzegorz Smolar (1905–1993) a spisovatel a kritik David Sfar (1903–1981).

K *Židovské frakci polské dělnické strany* měl ideologicky nejbližší sociálně demokratický *Bund (Všeobecný židovský dělnický svaz)*.⁴³ Společně vytvořily koalici proti programu sionistů. Úzce spolupracovala s krajským výborem a vyzývala k návratu Židů ke své identitě. *Bund* mimo jiné zakládal družstva, zaměřoval se na kulturní činnosti a založil organizaci pro mládež, nazývanou *Cukunft*.⁴⁴ Po válce měl v Dolním Slezsku pouhých 100 členů, přestože byl před válkou byl v Polsku jednou z nejpočetnějších stran. V únoru 1947 a v dubnu 1948 se ve Vratislavě uskutečnily konference zástupců *Bundu* z celého Polska.

Kromě *Židovské frakce polské dělnické strany* a *Bundu* působily v Dolním Slezsku tedy i sionistické strany, z nichž nejvlivnější byla *Ichud (Sjednocení sionistů – demokratů)*.⁴⁵ Tato politická strana započala svou činnost již v roce 1944 v Lublině. Jejím předsedou se stal Abraham Rozenman.⁴⁶ První sionistická konference se posléze konala ve Vratislavi ve dnech 9. – 10. listopadu roku 1946, které se zúčastnilo přibližně 300 stoupenců sionismu.⁴⁷ Hlavním cílem bylo vytvoření židovského státu v Palestině díky pomoci USA, Velké Británie a SSSR. *Ichud* proto zřizoval v Dolním Slezsku organizace, které měly připravit židovské děti a mládež na život v kibucech. Zde se mimo jiné vyučovala hebrejšтина a angličtina. Finance a podporu *Ichud* získával od světové organizace *Joint*. V srpnu 1946 dokonce vznikl ve straně židovský vojenský oddíl *Maawak*. Také ženy se angažovaly v *Ichudu* a vytvořily vlastní hnutí *Sionistické ženy (WIZO)*.⁴⁸ Mimo jiné *Ichud* organizoval četné schůze, kterých se příležitostně zúčastnili zástupci světových sionistických organizací. Dolní Slezsko tak navštívil např. Jicchak Grynbaum.

---

⁴²ibid., str. 140.

⁴³Sociálně demokratická strana vzniklá v Rusku v roce 1897.

⁴⁴Szaynok, op. cit., str.152.

⁴⁵Ichud v Dolním Slezsku působil v letech 1946–1949.

⁴⁶Szaynok, op. cit., str. 154.

⁴⁷ibid., str. 154.-155.

⁴⁸ibid., str. 160.

Grynbaum byl vůdcem sionistického hnutí v meziválečném Polsku a posléze se stal prvním izraelským ministrem vnitra v prozatimní vládě.

Dalšími již méně vlivnými sionistickými stranami byly *Poalej Sijon levicová* a *Poalej Sijon pravicová*. Podobně jako *Ichud* se obě strany zaměřovaly zejména na činnost v mládežnických organizacích. *Poalej Sijon levice* spravovala na Dolním Slezsku sportovní kluby „*Hvězda*” a mládežnický klub *Hechaluc – Pionier*.⁴⁹ V roce 1947 došlo k opětovnému spojení a vznikla tak sjednocená sionisticko – socialistická strana *Poalej Sijon*. Předsedou byl jmenován člen Ústředního židovského výboru Adolf Berman. *Poalej Sijon* si kladla za cíl v první řadě vytvořit socialistický stát ve svobodné Palestině a dosáhnout uznání židovské národnosti ve střední Evropě. V Polsku bojovala proti diskriminaci a usilovala o zlepšení finančních a materiálních podmínek pro Židy. Ke konci čtyřicátých let se stala *Poalej Sijon* nejvlivnější židovskou politickou stranou.

Nelze ovšem zapomenout na rovněž známé sionistické strany *Hašomer Hacair* a *Hitachduth*. Všechny sionistické strany v Polsku spolu úzce spolupracovaly a do vzniku Státu Izraele v roce 1948 nacházely podporu i ze strany Sovětského svazu. Avšak také v rámci *Kongregace židovské víry* zde působily náboženské strany, a sice *Mizrachi*, *Aguda* či *Demokratická Frakce (Stronnictwo Demokratyczne)*. *Mizrachi* byla podpořena zvláště v kruhu liberálních rabínů, zatímco *Aguda* ostře vystupovala proti jakýmkoli změnám v náboženském životě Židů a zastupovali ji ortodoxní Židé.⁵⁰

2.5 Náboženský život ve Vratislavi po roce 1945

První Židé se ve Vratislavi usídlili již ve 13. století. Tehdy byla Vratislav hlavním městem celého Slezska, které se v roce 1335 na mnoho staletí stalo součástí Českého království. V roce 1741 však společné osudy Vratislavi a Čech skončily, a to po prohrané válce o rakouské dědictví. Marie Terezie prohrála území Slezska s pruským králem Fridrichem II. Fridrich II posléze Vratislav učinil jedním z nejvýznamnějších měst svého království. V této době se i vratislavská židovská obec řadila mezi slavná židovská centra kultury a vzdělanosti v Evropě. Jednalo se o třetí největší obec v předválečném Německu. V 18. a 19. století se totiž stala centrem *haskaly*.⁵¹, neboli židovského osvícenství a reformy.⁵²

---

⁴⁹Bronsztejn, op. cit., str. 90.

⁵⁰Waszkiewicz, op. cit., str. 53.

⁵¹Haskala byl ideologický směr rozšířený v evropské židovské společnosti v 18. a 19. Jeho ústřední myšlenkou bylo přetvořit tradiční existenci Židů v duchu moderních idejí, a to jak ve prospěch státu, tak jich samotných. Za průkopníka je považován myslitel Moses Mendelssohn (1729–1786).

⁵²Helena Pavlincová a Břetislav Horyna. *Judaismus, Křesťanství, Islám*. Nakladatelství Olomouc 2003. ISBN 80-7182-165-9, str. 86.

V 19. století ve Vratislavi působily dva proudy judaismu: ortodoxní a liberální.⁵³ V čele ortodoxních Židů stál rabín Salomon Tiktin (1791–1843), zatímco hlavním představitelem liberálního směru byl významný rabín Abraham Geiger (1810–1874), který byl nazýván otcem reformního judaismu. Mezi zástupci obou směrů však panovaly četné spory, ukončené teprve až sjednocením židovské obce v roce 1854. V jejím rámci tak fungovaly dvě komunity s vlastními rabíny, kantory či modlitebnami. V tehdy německé Vratislavi se posléze zrodil i další směr: konzervativní judaismus, jehož zakladatelem byl česko-německý rabín Zacharias Frankel (1801–1875).⁵⁴ Frankel se v roce 1854 stal hlavou vratislavského *Židovského teologického semináře (Żydowskie seminarium teologiczne fundacji Frankla)*. Seminář se stal prvním moderním vzdělávacím institutem, zaměřeným na výuku tradičního judaismu z historicko-kritického pohledu ve střední Evropě.⁵⁵ Hovoříme zároveň i o jednom z nejdůležitějších rabínských vzdělávacích center, podle jehož vzoru vznikly rabínské semináře v Budapešti či Vídni. Vyučovali zde významní rabíni, filologové historikové jako byl např. Heinrich Graetz⁵⁶, Jacob Caro, Manuel Joël, Jacob Guttmann, Ferdinand Rosenthal a Marcus Brann. Pro mnohé učence a rabíny z celé Evropy tak představovala Vratislav město slavných učenců. Židovská kultura a vzdělanost se zde rozvíjela až do třicátých let. Ke změně došlo v době nacistického Německa, kdy židovská obec ve Vratislavi přestala existovat. Během Kříšťalové noci byly nacisty vypáleny synagogy ve městě a zničen starý židovský hřbitov. Rovněž slavný *Židovský teologický seminář* byl v roce 1938 zpuštěn a posléze zavřen. Katastrofu přečkala pouze jediná synagoga *Pod Białym bocianem* z 19. století.⁵⁷

V letech 1945–1947 zde rovněž existovaly dvě skupiny Židů, a sice němečtí liberálové a polští ortodoxní. Od května 1945 zde započala činnost náboženská instituce *Kongregace Mojžíšovské víry (Kongregacja wyznania Mojszeszowgo)*.⁵⁸ V jejím čele stáli Willi

---

⁵³Co se týče předválečného Polska žili zde převážně chasidé (oblast stř. Polska a Haliče), dále mitnagdím (Halič) a sekulární Židé, neboli sionisté. Chasidismus (z hebr. zbožný) je mystické nábož. hnutí východoevrop. Židů, které vzniklo v pol. 18. stol. na jihovýchodě Polska. Za zakladatele je považován Jisrael ben Eliezer, zv. Baal šem Tov (hebr. Pán dobrého jména), který přizpůsobil kabalistické učení Jicchaka Lurii (luriánskou kabalou) lidovým vrstvám. Zatímco mitnagdím (hebr. odpůrci) je tradiční termín, jímž byli označováni Židé odmítající chasidismus. Centrem mitnagdím byla Litva a vůdčí osobností se stal Gaon z Vilna.

⁵⁴Pavlincová a Horyna, op. cit., str. 78.

⁵⁵Szajda, op. cit., str. 33.

⁵⁶ibid., str. 83.

⁵⁷Gmina Żydowska we Wrocławiu. *Historia Gminy. Gmina Żydowska we Wrocławiu* [online]. Wrocław: Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP Oddział we Wrocławiu [cit 2015-11-08]. Dostupné z: <http://wroclaw.jewish.org.pl/>.

⁵⁸Waszkiewicz, op. cit., str. 47.

Sprung a Naftali Margulies.⁵⁹ Kongregace řídila především synagogu *Pod Białym bocianem*, kterou se podařilo opravit, dále tři modlitební domy, mikve, hřbitov⁶⁰, košer jídelny a košer jatka. Košerování zvířat bylo ve Vratislavi znovu povoleno. Tyto potřeby vykonával šochet neboli rituální řezník. Košer jídelny neplnily pouze funkci náboženskou, nýbrž rovněž společenskou. Pro členy obce bylo stravování dotované. Neméně důležitým aspektem náboženské komunity bylo zajištění sociální péče. Při obci proto působil spolek *Chevra Kadiša*,⁶¹ jenž v sobě zahrnoval péči o zesnulé, pozůstalé a mimo jiné o chudé, sirotky či vdovy.

Do roku 1946 obec čítala 5000 členů, nicméně v průběhu příštích měsíců v souvislosti s příjezdem Židů ze SSSR počet prudce stoupal. Od roku 1947 zde již bylo 20 000 věřících. Vrchním rabínem se stal filozof a pedagog Szulim Treisman (1892–?). V této době byla taktéž zřízena tzv. *Malá synagoga*. Nacházela se přímo vedle synagogy *Pod Białym bocianem* a konaly se zde každodenní bohoslužby. Na obnově židovské náboženské obce se taktéž značně podílel rabín, kantor a profesor David Ringel (1920–2013). Ringel válku přežil v pracovním táboře v ukrajinském městě Lvov. Po návratu do Vratislavi nabádal společnost k polsko-židovskému dialogu. Pokládal za velmi důležité vzdělání židovské mládeže skrze studium Talmudu.⁶² Pro tyto účely tak obec zřídila již roku 1945 školu náboženství Talmud – Tora. Škola žákům nabízela výuku židovského náboženství, tradic, zvyků a dějin, ale také pestrou mimoškolní činnost.

---

⁵⁹ibid., str. 104.

⁶⁰Na židovském hřbitově ve Vratislavi jsou mimo jiné pohřbeni rodiče Edith Stein. Edith Stein (1891 Vratislav-1942 Osvětim) neboli Svatá Terezie Benedikta od Kříže byla katolickou filosofkou a řeholnicí židovského původu.

⁶¹Pavlincová a Horyna, op. cit., str. 100.

⁶²Szajda, op. cit., str. 56.

3 1949-1957: Nastupující změny ve vratislavské židovské obci v důsledku nástupu komunistické vlády

Pro porozumění sledu následujících událostí je nutné alespoň stručně nastínit politiku Sovětského svazu vůči židovské společnosti v době vzniku Státu Izraele. V roce 1947 Sovětský svaz podpořil rezoluci OSN o rozdělení Palestiny.⁶³ V budoucím Izraeli totiž Stalin viděl možného spojence na Blízkém východě v boji proti západnímu imperialismu. Velikou roli taktéž sehrával fakt, že levicový proud byl mezi sionisty hojně zastoupen. Proto v této době evropské sionistické organizace usilující o vytvoření židovského státu v Palestině nacházely (možná poněkud paradoxně) podporu Sovětského svazu. V roce 1948 Sovětský svaz jako jeden z prvních států Izrael uznal.⁶⁴

Avšak postoj Sovětského svazu vůči Židům se radikálně změnil krátce po vzniku Státu Izraele, který v průběhu první arabsko-izraelské války zaujal prozápadní stanovisko. *Komunistická strana Sovětského svazu* tak posléze prohlásila Izrael za agenta mezinárodního imperialismu, sionismus za ideologického nepřítele a Židy za zrádce.⁶⁵ Od roku 1949 rozpoutal Stalin antisemitskou kampaň a násilnou kolektivizaci. Docházelo k likvidaci židovských politických stran, organizací a útokům proti židovské inteligenci. V roce 1951 se Stalin již domáhal, aby bezpečnostní složky nalézaly důkazy židovského spiknutí v Sovětském svazu a jeho satelitech. V zemích východního bloku tak nastala temná doba podezírání, zatýkání a vykonstruovaných procesů.⁶⁶ Situace vyvrcholila roku 1953, kdy bylo v Sovětském svazu obviněno devět lékařů, z toho šest židovského původu, ze spojení s britskými, americkými a sionistickými agenty a z údajného pokusu o Stalinovo otrávení.

V roce 1953 Stalin zemřel a atmosféra se začala postupně měnit. Pomyslný konec stalinizace však souvisí až s 20. sjezdem *KSSS* z roku 1956, na němž během svého projevu Nikita Chrusčov odsoudil stalinské praktiky.

---

⁶³Plán OSN, nebo-li rezoluce Valného shromáždění OSN č. 181, na rozdělení britské mandátní Palestiny byl přijat 29. listopadu 1947. Pro budoucí židovský stát bylo vyčleněno 56 % území a pro arabský stát 42 % území.

⁶⁴Kopeček, Lubomír. *Židé v Polsku po roce 1945. Polsko-židovské vztahy a polský antisemitismus v nejnovějších dějinách. Politologický časopis* [online], 1998, 3 (13) [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: <http://www.politologickycasopis.cz/cz/archiv/>.

⁶⁵Robert Szuchta. *1000 lat historii Żydow Polskich, podroz przez wieki*. Polin, Warszawa 2015, str. 288.

⁶⁶V Polsku k tak mohutným procesům nedocházelo. Nicméně například v Československu se konal v roce 1952 proces se 14 vysokými komunistickými politiky v čele s někdejší generálním tajemníkem strany Rudolfem Slánským, přičemž 11 bylo židovského původu.

3.1 Politická situace

Ke konci čtyřicátých let se situace v Polsku nikterak neodlišovala od situace, jež panovala v ostatních státech východní Evropy. Polsko se po zmanipulovaných volbách, které rozhodně nelze označit za demokratické a svobodné, v roce 1947 stalo součástí sovětského bloku.⁶⁷ Vůdčí postavení ve vládě získala *Polská sjednocená dělnická strana (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza)*, která vznikla v prosinci 1948 sloučením komunistické strany a polských socialistů.⁶⁸ Komunistická ideologie pochopitelně převládla rovněž i v židovské společnosti.

V Dolním Slezsku (jako ostatně v celé zemi) byly ke konci roku 1948 nejvlivnějšími židovskými stranami *Židovská frakce polské dělnické strany* a již sjednocená *Poalej Sijon*. V roce 1949 však již plnou moc získala *Židovská frakce polské dělnické strany*, k níž byl téhož roku připojen sociálně demokratický *Bund*. Židovští komunisté postupně začali přebírat kontrolu nad veškerými výbory. Z postu ředitele *Ústředního výboru Židů* byl odvolán Adolf Berman, člen sjednocené *Poalej Sijon*.⁶⁹ Jeho nástupcem se posléze stal oddaný člen komunistické strany a novinář Szymon Zacharias.⁷⁰ V květnu 1949 se uskutečnilo jednání pléna *Židovské frakce polské dělnické strany*, jehož účastníci projednávali nastupující změny v židovské společnosti. Na sjezdu vystoupil mimo jiné i čerstvě zvolený ředitel ústředního výboru Szymon Zacharias, který prohlásil: „*Všichni si musí uvědomit, co je to židovský výbor a jaké věci má sloužit. Židovské výbory se musí podílet na budování socialismu v Polsku!*”⁷¹ Rovněž představil svůj projekt usilující o to, aby všechny židovské instituce přešly do rukou státu. Na počátku roku 1950 byla *Židovská frakce polské dělnické strany* připojena k *Polské sjednocené dělnické straně*.⁷²

Nicméně v roce 1949 na politické scéně ještě stále figurovaly sionistické strany. Nejvíce zastoupená byla *Poalej Sijon*. Po vzniku Státu Izraele se sionistické organizace snažily vystupovat proti vzrůstající vlně antisemitismu podpořené řadou politických činitelů. V červnu 1949 se ve Varšavě uskutečnil sjezd sionistických stran, kde došlo k připojení *Hašomer Hacair* k *Poalej Sijon*, přičemž v plénu zasedalo mnoho

---

⁶⁷Kopeček, Lubomír. *Židé v Polsku po roce 1945. Polsko-židovské vztahy a polský antisemitismus v nejnovejších dějinách. Politologický časopis* [online], 1998, 3 (13) [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: <http://www.politologickycasopis.cz/cz/archiv/>.

⁶⁸Waszkiewicz, op. cit., str. 66.

⁶⁹Bronsztejn, op. cit., str. 50.

⁷⁰Waszkiewicz, op. cit., str. 66.

⁷¹Szaynok, op. cit., str. 8.

⁷²Waszkiewicz, op. cit., str. 67.

delegátů z Dolního Slezska.⁷³ Sjednocená *Poalej Sijon* dále vynakládala veškeré úsilí na to, aby po událostech spjatých s protižidovskou politikou Sovětského svazu mohla začít bezprostředně organizovat výjezdy do nově vzniklého Státu Izrael. Valná většina židovských nacionalistů totiž v Polsku již nadále nespatovala naději na svobodné rozvíjení kulturního života a nechtěla být spojována s totalitním režimem. Jediné možné východisko proto představovala emigrace do Izraele.⁷⁴ V září 1949 polským Židům komunistická strana umožnila (byť v omezené míře) legální emigraci. Pochopitelně však usilovala o to, aby zemi opouštěli v první řadě pouze členové sionistických stran, a snažila se zabránit emigracím židovských lékařů, umělců či dělníků, kteří pro ní byli stále značně důležití. Povolení trvalo až do 9. února 1951. Dolní Slezsko opustilo přibližně 16 tisíc Židů, z toho přibližně 37 % pocházelo z Vratislavi.⁷⁵ Jelikož odešli téměř všichni stoupenci sionismu, začala od 13. prosince 1949 postupná likvidace veškerých sionistických politických stran a organizací. *Mizrachi* a *Hitachduth* musely svou činnost ukončit do 20. prosince, *Ichud* do 1. ledna a sjednocená *Poalej Sijon* do 1. února 1949.⁷⁶

V důsledku emigrace sionistů se komunistická vláda na počátku 50. let tedy zbavila svých ústředních ideologických nepřátel, díky čemuž určila směr, jakým se polská židovská komunita měla ubírat v následujících letech. V první řadě vláda zaměstnala valnou většinu židovského obyvatelstva v řemeslech, obchodech a továrnách, a definovala tak nový ideál pokrokového Žida, jenž pracoval ve výrobě a vyznačoval se velikou odvahou i ochotou napomáhat svou těžkou prací k rozvoji socialismu a státu. V celé zemi a tudíž i v Dolním Slezsku proto docházelo ke zřizování a obnovování továren a zemědělských družstev, z nichž nejznámější byla textilní továrna *Trykot* ve Vratislavi.⁷⁷ Práce ve výrobě měla mimo jiné vést i ke zlepšení sociálních vztahů mezi Poláky a Židy a vést i k zániku antisemitismu. V roce 1950 dokonce vláda schválila šestiletý plán, mající za cíl zavést v Polsku principy centralizované ekonomiky dle sovětského vzoru.

Zdálo se, že se politická situace po roce 1949 stabilizovala. Na atmosféru v Polsku měl poté takřka okamžitý vliv již výše zmíněný rok 1956, který přinesl veřejnou kritiku dosavadní formy režimu. Stalinismus byl nahrazen koncepcí polské cesty k socialismu. Pro mnohé Poláky nastala doba nadějí na mnohé reformy a svobodu. V říjnu 1956 byl zvolen prvním tajemníkem *Polské sjednocené dělnické strany* Władysław Gomułka

---

⁷³ibid., str. 158.-159.

⁷⁴Židé, kteří neemigrovali, neměli posléze zpravidla jinou možnost, než se přidat ke komunistické straně, což v pozdějších letech mělo neblahé důsledky.

⁷⁵Waszkiewicz, op. cit., str. 102.

⁷⁶Szaynok, op. cit., str. 179.

⁷⁷Muzeum Historii Żydów Polskich. *Gmina Żydowska we Wrocławiu. Sztetl* [online]. Warsaw: Muzeum Historii Żydów Polskich [cit 2016-02-23]. Dostupné z: <http://www.sztetl.org.pl/>.

(1908–1982).⁷⁸ Gomulka se řadil ve 40. letech mezi významné členy komunistické strany, nicméně po válce byl prohlášen za reakcionáře a v době stalinského režimu vězněn.

Gomulkovo zvolení přineslo do vnitřní politiky řadu změn. Došlo k rehabilitaci odsouzených, k ukončení násilné kolektivizace, uvolnění církevní činnosti či v neposlední řadě ke zmírnění cenzury.⁷⁹ Gomulka pro Poláky ztělesňoval naději na odpoutání se od nepřátelského sovětského vlivu. Bohužel právě tento sovětský vliv byl v dané době v polské společnosti mnohdy ztotožňován se Židy.⁸⁰ Převládá zde názor, že za stalinistické zločiny jsou zodpovědní právě Židé. V komunistické straně totiž působili v době utužování režimu někteří vysoce postavení představitelé židovského původu, jmenovitě Jakub Berman (1901–1984), Roman Zambrowski (1909–1977), Hilary Minc (1905–1974) Roman Romkowski (1907–1968) či Józef Róžański (1907–1981).⁸¹ Obecně tedy platilo přesvědčení, že všichni Židé jsou komunisté. V roce 1956 proto byli tito židovští vysoce postavení členové komunistické strany oficiálně obviněni ze stalinistických zločinů a účasti na politickém násilí. Tyto události rozpoutaly novou vlnu antisemitismu ze strany politických činitelů, ale i polské společnosti. Nicméně je důležité připomenout, že mnoho Židů, kteří nechtěli opustit Polsko, neměli jinou možnost než vstoupit na počátku padesátých let do komunistické strany.

K největším projevům antisemitismu docházelo právě na území Dolního Slezska, jelikož zde žila po válce největší židovská komunita. V říjnu 1956 dokonce ve Vratislavi veřejně proti Židům vystoupil člen zemského národního výboru Hilary Chełchowski (1908–1983).⁸² Po této události docházelo k propouštění osob židovského původu ze zaměstnání, k šikaně židovských dětí na školách, k nárůstu případů vandalismu či k řadě slovních a fyzických útoků. Nenávist dosáhla vrcholu na podzim 1956 v souvislosti s rasisticky motivovanou vraždou židovského hodináře z Vratislavi.

Změnu situace a alespoň částečné uvolnění atmosféry přinesl až rok 1957. Navzdory tomu ale i nadále emigrovali Židé, kteří se na počátku 50. let rozhodli zůstat v Dolním Slezsku. Důvodem bylo veliké zklamání z politiky socialistické vlády, jež měla jednou pro vždy zničit antisemitismus a xenofobii a nastolit rovnoprávné postavení ve společnosti.⁸³ Nutno dodat, že v důsledku emigrace přišla vratislavská židovská obec o mnoho významných osobností jako například o profesora polonistiky na Vratislavské

---

⁷⁸Szuchta, op. cit., str. 290.

⁷⁹Ondřej Klípa. “Polsko vzpomíná na rok 1968“. In: *Advojka 13* (2008). ISSN: 1803-6635.

⁸⁰Szuchta, loc. cit.

⁸¹Právě Jakub Berman, Roman Zambrowski a Hilary Minc spolu s nově zvoleným prezidentem Boleslawem Bierutem v roce 1947 obvinili Wladyslawa Gomulku z odklonu od stranického principu.

⁸²Szuchta, loc. cit.

⁸³ibid., str. 290.

univerzitě Romana Bertisza.⁸⁴

3.2 Kultura

Nastupující komunistická ideologie ve druhé polovině 40. let ovlivnila veškeré složky veřejného života Židů, a určila tak příští podobu polské židovské kultury. Prvním varovným signálem, který upozornil na chystané změny, bylo zrušení židovského pavilonu na výstavě s názvem *Znovu získaná území* ve Vratislavi v červenci 1948.⁸⁵ Dolnoslezští Židé k této příležitosti připravili expozici, zabývající se životem Židů v poválečném Polsku. Výstavbu pavilonu navrhl dokonce významný sochař a malíř Chaim Aron Hanft a finančně podpořil *Ústřední výbor Židů*.⁸⁶ Dva týdny před uskutečněním výstavy však členové vlády rozhodli o jeho zrušení.

Dalším důležitým mezníkem v kulturním vývoji židovské společnosti ve zmíněné době se stal sjezd *Kulturního a společenského sdružení Židů*.⁸⁷ Sjezd se uskutečnil 16. října 1949 ve Vratislavi a naprostá většina jeho účastníků se hlásila ke komunistické straně. V první řadě se zde řešila otázka, jak co nejvíce promítnout prvky socialismu do kultury židovské společnosti. Mimo jiné byl na zasedání zvolen i nový předseda Řehoř Smolar a účastníci dále přijali několik bodů, mezi které patřil například boj proti sionismu, bundismu a ekleticismu a prosazování proletářského internacionalismu a socialistického realismu v umění a literatuře.

Nicméně v reakci na tuto novou skutečnost velká část spisovatelů a umělců, jež se s ideou socialistického Polska neztotožňovala, emigrovala ze země. V této době se proto mohl socialismus v židovské kultuře snáze prosadit a začal v ní převládat.⁸⁸

Oficiální směrnicí pro umění a literaturu se tudíž stal socialistický realismus. Tento umělecký směr vznikl v Sovětském svazu a byl závazný pro všechny komunistické země. Mezi hlavní prvky se řadila oslava vládnoucího režimu a manifestace jeho úspěchů. Nejčastěji vznikaly budovatelské romány, jejichž děj se odehrával na venkově. Ideálem hlavního hrdiny byl většinou člen komunistické strany či dělník. Nejvýraznějším autorem socialistického realismu byl oddaný člen židovské komunistické strany, *Ústředního výboru Židů a Kulturního a společenského sdružení Židů* Dawid Sfar, jenž do jidiš

---

⁸⁴Muzeum Historii Żydów Polskich. *Gmina Żydowska we Wrocławiu. Sztetl* [online]. Warsaw: Muzeum Historii Żydów Polskich [cit 2016-02-23]. Dostupné z: <http://www.sztetl.org.pl/>.

⁸⁵Szaynok, op. cit., str. 169.

⁸⁶ibid., str. 170.

⁸⁷Bronsztejn, op. cit., str. 77.

⁸⁸Michaela Kůželová. "Židovská kultura v Polsku po roce 1945: Obnova neobnovitelného." In: *Acta Universitatis Carolinae Studia Territorialia*. 4 (2013). ISSN: 1213-4449, s. 11–32

přeložil díla Stalina a Lenina.⁸⁹ Polská židovská literatura proto začala velmi rychle ztrácet svou specifičnost a národní prvky. V dílech se taktéž přestala uctívat tradice předválečné kultury, jelikož se od ní autoři mnohdy odpoutávali. Rovněž motiv holocaustu, který dominoval v prvních poválečných letech, byl bagatelizován.⁹⁰

Kromě literatury se nástup komunistického režimu začal odrážet i v dalších oblastech kultury. Židovské umělecké sbory začaly propagovat ideu socialistického Polska. Židovské divadlo ve Vratislavi, které vzniklo jen krátce po válce a dosáhlo velmi dobré umělecké úrovně, bylo v roce 1950 zestátněno a sloučeno s židovským divadlem v Lodži.⁹¹ V roce 1955 bylo přeneseno nastálo do Varšavy.

I přesto však v souvislosti s židovskou kulturní činností začalo docházet k cenzuře, která se dotkla jak domácích, tak zahraničních umělců.

3.3 Kulturní a společenské sdružení Židů v Polsku

V roce 1950 polská vláda v souvislosti s bojem se sionismem sjednotila veškeré židovské organizace a výbory a *Židovské sdružení pro umění a kulturu* do jedné instituce zvané *Kulturní a společenské sdružení Židů v Polsku (Towarzystwo SpołecznoKulturalne Żydów)*.⁹² Konference zakladatelů sdružení se konala ve Varšavě 29. října 1950 v komunistickém duchu. Ústřední program sdružení usiloval o začlenění Židů do budování socialistického Polska a boj za mír a rovnoprávné postavení ve společnosti. Předsedou nově vzniklého sdružení ve Vratislavi se stal po odvolání Jakuba Egida Jakub Wassersztrum, člen polské sjednocené dělnické strany od roku 1948.⁹³ Egid byl obviněn z údajného budování židovského státu v Polsku a posléze zatčen.

Kulturní a společenské sdružení Židů sídlilo ve Vratislavi ve Swidnickiej ulici až do roku 1968. Jednalo se o nenáboženskou organizaci podporující komunistickou ideologii, což vedlo z velké míry k přerušení židovské náboženské tradice v Dolním Slezsku.

Je potřeba nicméně zdůraznit, že tato instituce sehrála důležitou roli v souvislosti s rozkvětem kultury jidiš. Je zajímavé, že hebrejščina byla zakázaná, zatímco jidiš sloužil jako nástroj k asimilaci židovské společnosti.⁹⁴ Již v předválečném Polsku byl totiž hebrejský jazyk liturgickým jazykem, který ovládali především vzdělaní Židé a jenž byl úzce spjat s myšlenkou sionismu. Jidiš se naproti tomu stal součástí každodenního

---

⁸⁹Ruta, op. cit., str.19.

⁹⁰Kůželová, op. cit.

⁹¹Bronsztejn, op. cit., str. 76.

⁹²ibid., str. 77.

⁹³ibid., str.78.

⁹⁴Ruta, op. cit., str. 19.

světského života a lidové kultury, zastupující spíše levicové proudy.⁹⁵

Sdružení proto nejen ve Vratislavi, ale i dalších městech Dolního Slezska nabízelo židovské společnosti širokou škálu jidiš umění, hudby či literatury. Nejvíce dominovala tematika spjatá s komunistickou ideologií.⁹⁶ Sdružení zajišťovala dostupnost veškerých knih. Od roku 1952 spravovala 26 knihoven. Dokonce i *Státní židovské divadlo* uvedlo mnoho divadelních her v jidiš. Kromě toho také sdružení vydávalo své vlastní jidiš publikace jako například „*Folks Sztyme*“, mající nádech socialistického realismu, a dále „*Jidysze Szriftn*“ a „*Jidysz Buch*“.⁹⁷

3.4 Náboženský život v 50. letech

Nastupující změny v dané době se dotkly samozřejmě i náboženského života Židů. Situace v náboženských institucích byla však značně komplikovanější, jelikož zde získali silný vliv sionisté. Nicméně je nutné podotknout, že se zde nacházely rovněž osoby sympatizující s komunistickou ideologií, zejména to byl vrchní vratislavský rabín Treisman, podporující *Polskou sjednocenou dělnickou stranu*.⁹⁸

Jak již bylo mnohokrát řečeno, v roce 1949 se moci chopila právě *Polská sjednocená dělnická strana*, která pro židovskou společnost zavedla jistá diskriminační opatření. Ta se týkala taktéž židovských náboženských kongregací z celé země, jež byly 10. srpna 1949 ve Varšavě sloučeny do jedné instituce, a sice *Svazu náboženských kongregací Mojžíšovy víry v Polské lidové republice (Zwiazek religijny wyznania mojżeszowego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej)*.⁹⁹ Tato nová instituce sdružovala židovské obce krajských měst, mezi jejíž orgány patřily svazový kongregační sjezd, hlavní správní výbor, hlavní revizní komise a smírčí soud. Nevládní politické strany zastupující náboženské záležitosti *Mizrachi* a *Aguda* byly zrušeny.

Židovská obec Dolního Slezska sídlila ve Vratislavi. Hlavními představiteli do roku 1950 byli Willi Sprung a Naftali Margulies.¹⁰⁰ Posléze plnil funkci předsedy Jakub Aszkenazy a jeho zástupcem se stal Dawid Goetz. Mezi další členy, které obec zaměstnávala, se řadili Aron Spigiel, Wolf Rosner, Samuel Nussbaum, Chaim Grinfeld, Mozes

---

⁹⁵Bronsztejn, op. cit., str. 76.

⁹⁶Po roce 1950 byl zcela vytěsněn motiv Izralele, který byl hojně zastoupen mezi sionisty.

⁹⁷Bronsztejn, op. cit., str. 77.

⁹⁸Waszkiewicz, op. cit., str. 45.

⁹⁹ibid., str. 103.

¹⁰⁰ibid., str. 104.

Kohn a Abe Hay.¹⁰¹ Vratislavský rabín Szulim Treisman v roce 1951 z politických důvodů opustil Polsko a jeho povinnosti převzal Aron Muszel.¹⁰²

Komunistický režim v 50. letech víceméně do náboženských záležitostí obce nezasahoval. V rámci kongregace tedy i nadále fungovaly dvě synagogy, rituální lázeň, čtyři modlitební domy, košer jídelna a hřbitov.¹⁰³ Svaz židovských náboženských kongregací zásoboval vratislavskou komunitu košer potravinami, zejména macesy, macesovou moukou a košer vínem.

Veškeré židovské obce v Polsku včetně vratislavské nicméně spadaly pod přísnou kontrolu státních orgánů. V této době bylo běžné, že každá komunita musela hlásit přesnou výši mezd svých zaměstnanců a vypracovat charakteristiky jednotlivých členů židovského vedení. Pozitivně hodnocená ze strany úřadů byla podpora komunistické strany, zatímco negativní pozornost budilo veřejně vyslovovaný přátelský poměr k židovskému státu, příbuzný v nesocialistické zemi či informace o zvažování emigrace. Ve sledované době tak někteří reprezentanti psali články, velebící socialistický režim a jeho náboženskou toleranci.

V roce 1956 byla opět rozpoutána protižidovská politika.¹⁰⁴ Ta měla za následek emigraci řady členů vratislavské náboženské obce, jelikož většina z nich podporovala sionistické strany. Synagogy a židovský hřbitov se posléze často navíc stávaly terčem vandalských útoků. Antisemitské nálady mezi Poláky tak zapříčinily postupný úpadek židovského života ve Vratislavi.¹⁰⁵

---

¹⁰¹ibid., str. 105.

¹⁰²ibid., str. 102.

¹⁰³ibid., str. 53.

¹⁰⁴Szuchta, loc. cit.

¹⁰⁵Muzeum Historii Żydów Polskich. *Gmina Żydowska we Wrocławiu. Sztetl* [online]. Warsaw: Muzeum Historii Żydów Polskich [cit 2016-02-23]. Dostupné z: <http://www.sztetl.org.pl/>.

4 60. léta – Čas nenaplněných nadějí

4.1 Politické faktory vedoucí k zániku židovské obce

Ke konci padesátých let se v Polsku do stranického vedení navrátil Władysław Gomułka. Jeho vláda se zpočátku nesla v duchu uvolňování politického a kulturního života a kritiky stávajícího režimu. Celková liberalizace poměrů však v Polsku netrvala příliš dlouho. Gomułka totiž krátce po svém zvolení začal ustupovat od slibovaných hospodářských i společenských reforem a obnovil cenzuru.¹⁰⁶ Naděje Poláků na radikální změny se vytratily.

60. léta byla kromě toho dobou ekonomických problémů, politické nespokojenosti a mocenských pnutí ve straně.¹⁰⁷ Uvnitř Polské sjednocené dělnické strany se zformovalo opoziční křídlo skupiny partyzánů, soustředěných kolem generála a ministra vnitra Mieczysława Moczara (1919–1986).¹⁰⁸ Moczar se jako vůdce nacionalistické frakce snažil mobilizovat masy proti „kosmopolitně liberální inteligenci“ a patrně i svrhnout Gomułkovo vedení. Kromě toho zastával silné antisemitské názory, které se projevil zejména zvláště po *šestidenní válce*.¹⁰⁹

Šestidenní válka vypukla v červnu 1967 a Polsko přerušilo diplomatické styky s Izraelem, jakožto spojencem Spojených států a ústředním nepřitelem.¹¹⁰ Všechny státy východního bloku se totiž po vzoru SSSR postavily na stranu totalitních arabských režimů. Následné vítězství Izraele v *šestidenní válce* vyvolalo v komunistických zemích bouřlivou odezvu a vzrůstající nenávisť vůči Židům. Židé byli obviněni z nacionalismu, sionismu, židovského spiknutí a za válečné zločiny na Blízkém východě.¹¹¹ Tato protisionistická politika nicméně měla zcela odlišný charakter než antisemitismus před 2. světovou válkou. Ústředním nepřitelem byl totiž Stát Izrael, v jehož čele stáli Židé. Nejednalo se o rasový problém. V Polsku k šíření nenávisli nejvíce přispěl zmíněný ministr vnitra Moczar.¹¹²

---

¹⁰⁶Marceli Kosman. *Dějiny Polska*. Karolinum, Praha 2011. ISBN 9788024618425, str. 356.

¹⁰⁷Nepříznivá situace ve státě byla jedním z činitelů, který přispěl k šíření antisemitismu v polské společnosti.

¹⁰⁸Kosman, op. cit., str. 364

¹⁰⁹Ondřej Klípa. “Polsko vzpomíná na rok 1968”. In: *Advojka* 13 (2008). ISSN: 1803-6635.

¹¹⁰Szuchta, op. cit., str. 291.

¹¹¹ibid., str. 291.

¹¹²Kopeček, Lubomír. *Židé v Polsku po roce 1945. Polsko-židovské vztahy a polský antisemitismus v nejnovějších dějinách. Politologický časopis* [online], 1998, 3 (13) [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: <http://www.politologickycasopis.cz/cz/archiv/>.

Pro polské Židy tak opět nastaly těžké časy. V rámci židovské společnosti působily tajné služby komunistické strany, s cílem upozornit na ty, u kterých se projevovaly pro-sionistické tendence a styky s Jointem či izraelskou ambasádou. Informace o aktuálním dění v židovské společnosti podávaly tajné služby vládě každý měsíc. Například ve Vratislavi bylo v roce 1967 nahlášeno celkem 240 osob podporující agresi Izraele a 286 případů sionistické a antipolské propagandy.

Vyvrcholením antisemitské kampaně se ovšem staly následující události z roku 1968. V březnu se ve Varšavě odehrál incident, kdy se sovětský velvyslanec postavil proti uvedení veršované divadelní hry Adama Mickiewicze¹¹³ *Dziady* v režii Kazimierza Dejmka¹¹⁴, a to vzhledem k její protisovětskému vyznění.¹¹⁵ Polské úřady posléze představení zakázaly, v důsledku čehož proběhly v následujících dnech ve Varšavě studentské demonstrace proti porušování ústavy. Studenti byli nakloněni revizionismu,¹¹⁶ jelikož doufali, že inteligence dokáže komunismus reformovat. Vláda demonstrace násilně rozehnala a iniciovala rozsáhlé zatýkání studentů. Podobné protesty se konaly také v Krakově, Vratislavi, Lodži či Poznani.¹¹⁷

Komunistická strana se obávala ohrožení své pozice, a proto musela najít obětího beránka, který by byl za vše zodpovědný. Přítomnost mnoha židovských studentů na manifestacích poskytla vládě záminku k zahájení druhé vlny státního antisemitismu spojeného mimo jiné s propagandou proti inteligenci.¹¹⁸ Ideologie stranického aparátu tak byla namířená proti těm, kteří byli označováni za „kosmopolity“ a Židy neboli „sionisty“. Právě tzv. sionismus se stal zastřešujícím termínem pro mnohé nepřátelské ideologie, ke kterým se řadily především imperialismus, buržoazní nacionalismus, fašismus a antikomunismus. Kampaň tak měla působit dojmem, že se naplno rozhořel spravedlivý hněv lidu proti všem zrádcům a nepřátelům.

Władysław Gomułka využil této situace, aby se zbavil nepohodlných vysoce postavených Židů uvnitř strany. Na jednání kongresu odborových svazů 18. března přednesl projev, na kterém odsoudil iniciátory událostí a poukázal na jejich židovský původ. Na tento projev samozřejmě ihned reagovala polská komunistická média, která se posléze

---

¹¹³Adam Miczkiewicz(1798-1855) byl významný polský básník období romantismu.

¹¹⁴Kazimierz Dejmek (1924-2002) byl v roce 1968 vyloučen z komunistické strany a zbaven funkce ředitele Varšavského divadla.

¹¹⁵Kosman, op. cit., str. 363.

¹¹⁶V Polsku se revizionismus začal objevovat v 50. letech 20. století. Jednalo se o skupinu intelektuálů, kteří se považovali za komunisty, ale zároveň tvrdě kritizovali komunistickou vládu v Polsku. Gomulkova vláda považovala právě zmíněný revizionismus za největšího nepřítel.

¹¹⁷Muzeum Historii Żydów Polskich. *Gmina Żydowska we Wrocławiu. Sztetl* [online]. Warsaw: Muzeum Historii Żydów Polskich [cit 2016-02-23]. Dostupné z: <http://www.sztetl.org.pl/>.

¹¹⁸Kůželová, op. cit.

stala nástrojem antisionismu. Deník „*Słowo Powszechne*” publikoval již 11. března článek, ve kterém poprvé zazněla antisemitská hesla: „*Kdo jsou ti lidé? V souvislosti s nedávnými smutnými událostmi ve Varšavě, při nichž bylo několik stovek lidí těžce zraněno a zatčeno, je nutné mluvit především o těch, kteří to vše zorganizovali a zavinili. Jsou to opět ti stejní lidé, nesoucí odpovědnost za zločiny v době stalinismu. V letech 1956-1958 usilovali o roztržtění polské socialistické společnosti. Mezi těmito lidmi tedy jsou Antonín Zambrowski, syn Romana Zambrowskiego, Katarzyna Werfel, dcera Romana Werfla, Adam Michnik¹¹⁹, dále studenti Blumsztajn, Rubinstein, Irena Grudzinska, dcera náměstkyně ministra pro lesní hospodářství Jana Grudzinského a další. Ve velké míře se jedná o členy židovského klubu Babel.*”¹²⁰

Březnovými událostmi tak v Polsku započaly hon na „sionisty“ a „revizionisty“. Nastalo zatýkání, propuštění osob ze zaměstnání, mnoho studentů bylo vyhozeno z vysokých škol a z komunistické strany byly vyloučené všechny osoby židovského původu. Gomulka mimo to poté veřejně vyzval polské Židy, aby z Polska odešli do Izraele.¹²¹ Většina z nich tak skutečně učinila. V letech 1968–1971 zemi opustilo 12 927 tzv. březnových židovských emigrantů, přičemž třicet procent z nich pocházelo z Dolního Slezska. Ti, kteří se rozhodli pro emigraci, byli zbaveni polského občanství a neměli až do pádu komunismu v roce 1989 možnost návratu. Konec 60. let tak lze charakterizovat demoralizací polského veřejného mínění a velikým útlumem intelektuálního dění.¹²²

V této souvislosti je bezpochyby nutné zmínit populárně naučnou publikaci polského autora Stanisława Wysockého *Židé v dějinách Polska (Żydzi w dziejach Polski.)* z roku 1995, která je však ve skutečnosti protizidovským pamfletem. Wysocki ve své knize hovoří o událostech z roku 1968, přičemž obviňuje Židy z toho, že využili polské studenty pro své politické úmysly. Dle jeho názoru Židé během představení Mickiewiczovi hry záměrně probouzeli mezi Poláky protisovětské nálady. Měli v úmyslu oslabit Sovětský svaz v době arabsko-izraelských válek. Věděli, že komunistická strana zakáže hru, která je protirusky zaměřená a mladí lidé začnou proti cenzuře bojovat. Demonstrace ve Varšavě se proto posléze zúčastnilo mnoho Židů, aby mohla být následně vyvolaná protizidovská kampaň. Dle Wysockého se jednalo o promyšlený tah. Bylo přeci očividné, že Západ v důsledku této situace obviní Polsko z antisemitismu.

---

¹¹⁹Adam Michnik (narozen 1946) byl významný polský historik, publicista, a zakládající šéfredaktor deníku *Gazeta Wyborcza*.

¹²⁰Szuchta, op. cit., str. 295.

¹²¹ibid., str. 296.

¹²²Kopeček, Lubomír. *Židé v Polsku po roce 1945. Polsko-židovské vztahy a polský antisemitismus v nejnovějších dějinách. Politologický časopis* [online], 1998, 3 (13) [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: <http://www.politologickycasopis.cz/cz/archiv/>.

4.2 Úpadek vratislavské náboženské obce v 60. letech

Vratislavská židovská obec od konce 50. let již definitivně nebyla pod kontrolou Židů, nýbrž se ocitla pod jurisdikcí polského státu. Kromě toho nebyl náboženský život uvnitř komunity nikterak intenzivní. Ve zmíněné době žilo ve Vratislavi přibližně 1200 židovských rodin,¹²³ ovšem nelze říci, že by se všechny z nich výrazněji zapojily do náboženského života společnosti. Účast na bohoslužbách byla poměrně malá a větší účasti se těšily pouze sváteční obřady. I přesto se však členové obce snažili udržet jistou kontinuitu náboženského života.

V roce 1959 se rabínem stal Ziebes Uszer, který ve Vratislavi působil od roku 1957 jako kantor. V dané době obec i nadále vlastnila rituální lázeň (*mikve*) a košer jídelnu a působilo zde také pohřební bratrstvo (*Chevra Kadiša*). Školu Talmud Tora ještě v roce 1960 navštěvovalo deset dětí, nicméně o rok později byla již pro nedostatek žáků uzavřena. Stejně jako v předchozích letech obec finančně podporoval a zásoboval košer potravinami Svaz židovských náboženských kongregací. Svou pomoc ovšem od roku 1961 snížil o 20 %.¹²⁴ Po příjezdu židovských navrátilců ze SSSR získávala náboženská obec mimo jiné dotace od švýcarské instituce *Société de Secours et dentraide*.¹²⁵

I přesto měla v 60. letech komunita materiální i personální potíže. V roce 1962 zaměstnávala pouze 25 pracovníků. Funkci předsedy zastával již zmíněný Jakub Aszkenazy. Jeho nástupcem byl Dawid Goetz. Mezi další členy se poté dále řadili např. Aron Chabelski, Jakub Milsztajn, Uszer Golczar, Zygmunt Erlich a Izaak Laterhaus (*šochet*).¹²⁶ Kvůli malému počtu příslušníků obce byli dokonce Židé, kteří se běžně neúčastnili náboženského života, placeni za účast na bohoslužbě, aby mohl být přítomen minjan.¹²⁷ Kromě toho v důsledku opakovaného vandalismu došlo k omezení činnosti modliteben a židovský hřbitov chátral. Synagoga *Pod Białym Bocianem* již sloužila spíše jako místo setkávání několika tisíc vratislavských židů. V roce 1963 byla rozbitá vitrážová okna synagogy a ukradeny všechny modlitební sborníky. Členové kongregace proto přednesli návrh na zlepšení stavu synagog a hřbitova. V oficiální žádosti adresované vratislavským úřadům ze dne 5. července 1963 stálo: „*Synagoga se nachází ve velmi špatném stavu a hrozí její úplné zničení. Současný vzhled budovy vyvolává mezi členy obce pocit smutku a strachu. Ze stropu padá omítka, zdi jsou popraskané a okna rozbitá. Zadní vstup je uzavřen, jelikož nad ním může spadnout strop.*

---

¹²³Bronsztejn, op. cit., str. 26.

¹²⁴Waszkiewicz, op. cit., str. 103.

¹²⁵ibid., str. 127.

¹²⁶ibid., str. 128.

¹²⁷Minimální počet desíti náb. dospělých mužů (v reformním judaismu i žen), kteří musí být přítomni za účelem konání veřejné bohoslužby a některých dalších náboženských úkonů.

*Stav je tedy natolik vážný, že se synagoga stává pro věřící nebezpečnou.*¹²⁸

Státní orgány nicméně o potřeby obce neprojevovaly zájem.¹²⁹ V roce 1966 Polsko opustil rabín Ziebes a neměl prakticky žádného nástupce. Bez náboženské autority tak obec ztrácela půdu po nohama. V témže roce komunistická vláda zcela uzavřela synagogu *Pod Białym bocianem*, a sice z důvodů jejího špatného stavu. O rok později získala kongregace povolení k využívání spodní části synagogy, ovšem jen během určitých svátků. V březnu 1967 zde Židé naposledy slavili svátek *Pesach*.¹³⁰ Rovněž byla ukončena činnost *Svazu náboženských kongregací Mojžíšovské víry*. Zachránit se podařilo pouze *Malou synagogu*.

V důsledku emigrace mnoha osob židovského původu v roce 1968 náboženský život ve Vratislavi vyhasl. Podobný osud čekal na téměř všechny náboženské obce Dolního Slezska. Od zmíněného roku až do roku 1989 bylo Židům dokonce zakázáno se vracet do Polska. *Synagoga Pod Białym bocianem* byla v roce 1976 předána nejprve do vlastnictví státu a následně ponechána Vratislavské univerzitě. Namísto synagogy zde měla stát univerzitní knihovna, ale přestavba nebyla nikdy dokončena. V roce 1984 synagogu zakoupilo *Centrum umění a kultury*. V této době došlo zároveň k požárům, jež objekt značně poškodily. Během příštích let se synagoga navrátila znovu do rukou státu, nicméně se již nacházela ve velmi špatném stavu. I přes velké politické změny v roce 1989 trvalo ještě několik let, než se dostala pod správu vratislavských židů.

4.3 Březen 1968 ve Vratislavi

Pouhý den poté, co v ulicích Varšavy propukly první protesty kvůli zákazu inscenace Mickiewiczovy hry *Dziady*,¹³¹ se revoluční atmosféra přenesla rovněž do ostatních polských měst včetně Vratislavi. Na Vratislavské univerzitě začali studenti okamžitě sepisovat petice proti hromadnému zatýkání svých varšavských kolegů a za zrušení cenzury. Během jednoho večera podepsalo tyto petice 1170 osob.¹³² Po celém městě byly následně vyvěšeny transparenty, letáky a plakáty, které zvaly na demonstraci. Dne 14. března 1968 se na náměstí sešly tři tisíce studentů Vratislavské univerzity, dožadující se svobody a zrušení cenzury. V davu se nacházel i významný vysokoškolský profesor

---

¹²⁸Muzeum Historii Żydów Polskich. *Gmina Żydowska we Wrocławiu. Sztetl* [online]. Warsaw: Muzeum Historii Żydów Polskich [cit 2016-02-23]. Dostupné z: <http://www.sztetl.org.pl/>.

¹²⁹Waszkiewicz, op. cit., str. 144.

¹³⁰ibid., str. 145.

¹³¹Szuchta, op. cit., str. 291.

¹³²ibid., str. 292.

Ryszard Kasnodebski, jež byl následně z Vratislavské univerzity propuštěn.¹³³

Samozřejmě, že vláda přijala stejná opatření jako ve Varšavě. Protesty byly bezpečnostními složkami násilně potlačeny a znovu nastalo opětovné zatýkání studentstva. Z univerzity muselo odejít 1550 studentů. Podmínkou pro opětovné přijetí ke studiu byla veřejná omluva a slib loajality vůči straně. Manifestace ve Vratislavi nicméně přetrvávaly až do prvního dubna, kdy se uskutečnil poslední protest studentů Technické univerzity.

Studentské demonstrace ovšem současně doprovázely protesty v továrnách, zaměřené především proti „sionistům“ a „revizionistům“.¹³⁴ Protižidovský laděný projev Władysława Gomułky na jednání kongresu odborových svazů totiž zaznamenal úspěch především mezi dělnickou třídou. Právě v tomto prostředí se často objevovaly protižidovské výroky a první požadavky, aby všichni Židé hromadně opustili Polsko.

Nicméně k šíření antisemitských nálad výrazně přispěla i dolnoslezská média, jež byla zasažena antisemitismem až do svého nitra. Deníky „*Slowo Polskie*“ a „*Wiczor Wroclawia*“.¹³⁵ zveřejnily jmenný seznam vratislavských studentů, kteří měli být údajnými členy klubu Babel a iniciátory násilí během demonstrací.¹³⁶ Útoky na studenty židovského původu se tak bohužel snadno staly záminkou k vyvolání boje proti celé židovské společnosti. V důsledku antisemitské agitace ze strany vlády a médií proto ve Vratislavi docházelo ke konci 60. let pravidelně k potyčkám s Židy. Pronásledováni byli i ti, kteří si po válce změnili příjmení a neúčastnili se náboženského života.

Po březnových událostech Vratislav opustilo 1027 osob židovského původu, tedy 48 % Židů z Dolního Slezska. Mezi emigranty se nacházeli zejména vzdělaní lidé. V roce 1969 rovněž požádalo o vízum 126 studentů z Vratislavské univerzity.

4.4 Kulturní a společenské sdružení Židů

Ke konci 50. let v souvislosti s protižidovsky orientovanou politikou z Polska emigrovala řada osob židovského původu. Ovšem v této době zároveň komunistická vláda schválila návrat polských občanů ze SSSR, mezi kterými byli mimo jiné Židé. I přes to, že většina navrátilců židovského původu ze země dále emigrovala, se počet Židů v Polsku opět znatelně zvýšil.¹³⁷ Ti, kteří se zde rozhodli zůstat, nechtěli na své tradiční zájmy

---

¹³³Gmina Żydowska we Wrocławiu. *Historia Gminy. Gmina Żydowska we Wrocławiu* [online]. Wrocław: Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP Oddział we Wrocławiu [cit 2015-11-08]. Dostupné z: <http://wroclaw.jewish.org.pl/>.

¹³⁴Szuchta, op. cit., str. 296.

¹³⁵ibid., str. 295.

¹³⁶ibid., str. 296.

¹³⁷Waszkiewicz, op. cit., str. 127.

v žádném případě rezignovat.

Toto rozhodnutí proto umožnilo i nadále v této těžké době rozvíjet v Polsku židovskou kulturní činnost. V této činnosti se angažovalo zejména *Kulturní a společenské sdružení Židů*, které mimo jiné organizovalo večery jidiš literatury, šachové kroužky či oblíbené dámské kluby.¹³⁸ V roce 1958 se členové sdružení podíleli na založení židovského pěveckého sboru, jež zaznamenal ohlas i mezi polskou veřejností.¹³⁹ S přičiněním sdružení se dokonce v červnu 1959 ve Vratislavi uskutečnilo historicky první fotbalové utkání Polska s Izraelem. Zápasu se zúčastnilo 30 000 diváků, přičemž většina byla židovského původu. Polsko nakonec porazilo Izrael 7:2.

V polovině 60. let byl mladými členy sdružení založen *Klub pro studující a pracující mládež*.¹⁴⁰ Každou sobotu a neděli se v jeho rámci konala setkání s významnými židovskými umělci, spisovateli, režiséry či redaktory. Jako příklad lze uvést návštěvu režiséra a malíře Jakuba Rotbauma. Mimo jiné mládež pořádala večery hudby, humoru a satiry a společenské večery. V roce 1968 se podílela na organizaci slavnosti, jež se konala ve Vratislavi u příležitosti 25. výročí povstání ve Varšavském ghettu, věnované všem, kteří museli vzdorovat nacistickému útlaku.

Kulturní společenské sdružení Židů usilovalo v první řadě o rozšiřování literatury jidiš. Pro tyto účely byla v 50. letech Vratislavi zřízena jidiš knihovna. Nicméně ta se na počátku 60. let dostala do finančních obtíží důsledkem nezájmu ze strany čtenářů. Mladá generace polských Židů totiž již jidiš neznala. Od konce roku 1955 byla proto většina knih odevzdána do rukou veřejných knihoven.¹⁴¹

Mimo oblast kultury se *Kulturní společenské sdružení Židů* zaměřovalo i na poskytování sociální pomoci židovským navrátilcům ze Sovětského svazu. Od 50. let vlastnilo v Dolním Slezsku některá zemědělská družstva a továrny. Za účelem zaměstnat co nejvyšší počet osob židovského původu byla pořádána četná školení, a to zejména v oblasti průmyslu a řemeslné či textilní výroby. V šedesátých letech zde proto našlo uplatnění 380 vratislavských Židů.¹⁴²

V letech 1967–1968 se členové sdružení snažili zastavit nebo alespoň zmírnit stranický boj vedený proti „sionistům“. Především nabádali Židy k poslušnosti a loajalitě vůči systému. Rovněž hlásali, že věrnost, kterou polští Židé projevovali komunistické straně v 50. letech, trvá i nadále. I přes velikou snahu opětovně si naklonit režim, se jim nešťastný osud židovské společnosti ve Vratislavi nepodařil odvrátit.

---

¹³⁸Bronsztejn, op. cit., str. 76.

¹³⁹ibid., str. 77.

¹⁴⁰ibid., str. 76.

¹⁴¹ibid., str. 79.

¹⁴²ibid., str. 78.

V roce 1968 organizace čítala ještě 1100 členů. Ovšem po březnových událostech a v souvislosti s antisemitskou kampaní podlehly všechny pobočky sdružení v Dolním Slezsku včetně vratislavské likvidaci.¹⁴³ K obnovení činnosti sdružení ve Vratislavi došlo až po roce 1989. Dnes čítá tato instituce jen několik desítek členů. Důvodem je její prokomunistické zaměření v poválečném Polsku.

---

¹⁴³Szuchta, op. cit., str. 297.

Epilog

Návrat generace narozené po druhé světové válce

Na konci osmdesátých let 20. století se vratislavští Židé úspěšně pokusili o obrození židovské obce. Hlavními iniciátory byli Henryk Gruber a Jerzy Kichler, který byl mezi lety 1999-2003 předsedou svazu vratislavské židovské obce.¹⁴⁴ První schůze probíhaly v *Kulturním a společenském sdružení Židů*. Zde posléze započalo svou činnost rovněž *Vzdělávací centrum nadace Ronalda S. Laudera*. Nadace podporovala od roku 1989 oživení židovského života ve střední a východní Evropě a její zásluhou došlo také k otevření základní školy *Lauder Etz Chaim*.¹⁴⁵ Tu mohly navštěvovat samozřejmě i děti nežidovského původu. Ve Vratislavi se znovu začaly konat vědecké konference, výstavy a koncerty, mající za úkol seznámit Poláky blíže s židovskou kulturou. Rozvíjel se taktéž výzkum historie Židů v Dolním Slezsku po druhé světové válce. Posléze byl dokonce v roce 1993 na Vratislavské univerzitě otevřen Ústav židovských studií. Předsedou vratislavské židovské obce se v letech 1993–1999 stal David Ringel.¹⁴⁶

Téměř po čtyřiceti letech tak byla znovu obnovena židovská obec ve Vratislavi, sídlící ve Wlodkowicově ulici a čítající 43 členů. V roce 1995 proběhla v synagoze po dlouhé době první oslava svátku *Roš ha šana*, které se zúčastnilo přibližně 400 osob.¹⁴⁷ Během oslav taktéž prvně vystoupil orchestr synagogy pod vedením Stanisława Rybaczyka. Oficiálně byla synagoga *Pod Białym Bocianem* navrácena znovuobrozené židovské obci 10. května 1996. Téhož roku obec v čele s Jerzym Kichlerem započala proces renovace objektu za podpory nadace *Bente Kahan*.

V roce 1998 uplynulo šedesát let od křišťálové noci. Vratislavští Židé se proto během jejího výročí shromáždili, aby v synagoze uctili památku obětí z roku 1938. Liturgie se zároveň stala dokladem o záchraně synagogy. V letech 1999 až 2004 získala obec rabíny z konzervativního hnutí *Masorti* a sice Rona Hoffberga a Ivana Caina. Ron Hoffberg, který pocházel z USA, působil od roku 2000 ve Vratislavi a posléze i v Praze. Ivan Caine (rovněž z USA) byl vrchním rabínem v letech 2002–2003. Zasloužil se v první řadě o otevření chederu pro židovskou mládež v Dolním Slezsku a podílel se na zorganizování první *bat micvy* a svateb v synagoze *Pod Białym bocianem* po válce. Je potřeba zmínit, že do roku 2006 fungovala židovská obec ve Vratislavi samostatně a posléze byla připojena ke *Sdružení židovských obcí v Polsku*. Funkci vrchního rabína Dolního Slezska od roku 2013 plní Tyson Herberger. Současný rabín nicméně nastálo

---

¹⁴⁴Szajda, op. cit., str. 31.

¹⁴⁵ibid., str. 33.

¹⁴⁶ibid., str. 56.

¹⁴⁷Roš ha šana je židovský Nový rok, který se slaví 1. a 2. měsíce tišri.

žije v USA a Vratislav navštěvuje dvakrát ročně. Tato situace nicméně vede k určitým komplikacím, jelikož v jejím důsledku není obec sjednocená a organizovaná.

Během svátku *Chanuka* v roce 2015 byla v židovské obci slavnostně znovu otevřena *Malá synagoga*, a to díky nadaci *Bente Kahan* a finanční podpoře města.¹⁴⁸ *Malá synagoga* se nachází ve Wloddowicově ulici blízko synagozy *Pod Białym bocianem* a slouží jako modlitebna pro všední dny, zatímco v synagoze *Pod Białym Bocianem* probíhají šabatové a sváteční modlitby. Ve Vratislavi nadále funguje *Kulturní a společenské sdružení Židů* a taktéž organizace pro vzdělání a židovskou kulturu jmenovitě *Gesher* či *Bente Kahan*, která každoročně ve Vratislavi pořádá Dny Jeruzaléma a letní koncerty v synagoze *Pod Białym bocianem*.¹⁴⁹ Dnes čítá obec více než 300 členů a řadí se mezi jednu z nejbohatších židovských komunit v Polsku.

Nicméně je zajímavé se zamyslet nad otázkou, jak by vypadala vratislavská židovská obec, kdyby komunisté před čtyřiceti lety nespustili v Polsku mohutnou antisemitskou kampaň? Dokázala by snad opět navázat na bohatou tradici 19. století?

---

¹⁴⁸Bente Kahan je norská písničkářka a herečka židovského původu. Několik let již žije ve Vratislavi, kde od roku 2006 založila nadaci Bente Kahan.

¹⁴⁹Nadace Gesher, která podporuje židovskou kulturu a vzdělání, byla ve Vratislavi založena v roce 2004.

Závěr

Cílem mé studie bylo zmapovat poválečný vývoj židovské obce ve Vratislavi. Především poukázat na změny v židovské společnosti v souvislosti s nástupem komunistické vlády v Polsku. Zejména jsem se zaměřila na tři klíčová období.

Židovská obec ve Vratislavi se v 19. století řadila mezi nejvýznamnější evropská centra kultury a vzdělanosti. Ovšem méně známá je skutečnost, že se Židé po skončení druhé světové války do Vratislavi opět navrátili. Hlavní město Dolnoslezského vojvodství totiž Židům, kteří v důsledku nacistické okupace přišli o své rodiny, přátele a veškerý majetek, nabídlo naději na nový začátek.

V krátkém období 1945–1948 vznikaly ve Vratislavi nové židovské náboženské instituce, kulturní spolky či školy. Mimo jiné zde povstalo první poválečné židovské divadlo ve východní Evropě. Tyto události dokazují, že se obec skutečně podařilo ve Vratislavi obnovit. Ovšem v důsledku nástupu komunistické strany v Polsku v roce 1948, nastaly v životě vratislavských Židů změny. Postoj komunistické strany k Židům se vytvářel po vzoru protiizraelské politiky Sovětského svazu. V roce 1949 proto ve Vratislavi došlo k likvidaci většiny židovských institucí.

Dalším důležitým mezníkem, na který jsem se zaměřila, byl rok 1956. Tento rok přinesl kritiku stalinistického režimu. V Polsku byli ze stalinských zločinů obviněni právě Židé. Následná antisemitská kampaň vyústila v hromadnou emigraci Židů, což výrazně ovlivnilo i vratislavskou obec. V důsledku emigrace řady svých členů se začala potýkat s vážnými finančními problémy.

Poslední vybranou kapitolou z poválečné historie vratislavských Židů byly události v letech 1967–1968, kdy v Polsku po šestidenní válce propukla mohutná antisemitská kampaň. Židé byli označeni za ústřední nepřátele Sovětského svazu. Protižidovská politika dosáhla svého vrcholu v roce 1968 po březnových studentských demonstracích proti cenzuře. Komunistická strana veřejně vyhlásila Židy za ústřední nepřátele státu a vyzvala je k odchodu z Polska. Většina z nich tak skutečně učinila a emigrovala do Izraele či Spojených států. Následky pro vratislavskou židovskou obec byly zničující. V roce 1968 přestává obec de facto existovat až do roku 1989.

V mé práci se mi podařilo zmapovat významné události více než dvacetileté historie vratislavské židovské obce. Práce může být přínosná zvláště pro polskou veřejnost, které umožní odhalit ne příliš známou historii polských Židů.

V budoucnu plánuji rozšířit bakalářskou práci na práci diplomovou. Pro podrobnější výzkum bych ráda navštívila archiv města Vratislav a místní židovský hřbitov. Bylo by proto možné se zaměřit na věkovou a vzdělanostní strukturu židovského obyvatelstva. Rovněž by bylo jistě zajímavé více popsat náboženské citění Židů samotných. Mimo jiné bych se v diplomové práci dále chtěla věnovat palčivé otázce, týkající se vztahu Poláků k Židům.

Seznam použité literatury

- Bronsztejn, S. *Z dziejów ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej*. Wrocław 1993. ISBN 83-229-0962-4.
- Czaplinski, M. et al. *Historia Śląska*. Wrocław 2002. ISBN 83-229-2213-2.
- Čejka, Marek. *Judaismus a politika w Izraeli*. Ed. Společnost pro odbornou literaturu–Barrister & Principal. Brno 2009. ISBN 978-80-87029-39-8.
- ČR, Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy. *Židé v české a polské občanské společnosti*. 1999. ISBN 80-85899-80-9.
- Hertz, Alexander. *Żydzi w kulturze polskiej*. Warszawa 2003.
- Hurwicz-Nowakowska, Irena. *Żydzi Polscy (1947–1950), Analiza więzi społecznej ludności żydowskiej*. Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1996. ISBN 83-86166-58-4.
- Kosman, Marcei. *Dějiny Polska*. Karolinum, Praha 2011. ISBN 9788024618425.
- Łoboda, Jan. *Studia Geograficzne LXI, Przemiany ludnościowo-osadnicze i społeczno-gospodarcze na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1994.
- Pavlincová, Helena a Břetislav Horyna. *Judaismus, Křesťanství, Islám*. Nakladatelství Olomouc 2003. ISBN 80-7182-165-9.
- Ruta, Magdalena. *Bez Żydów? Literatura jidysz w PRL o zagładzie, Polsce i komunizmie*. Wydawnictwo Austeria, Krakow 2012. ISBN 978-83-61978-27-5.
- Szajda, Marek. *Jerzy Kichler, Odrodzenie życia żydowskiego w Polsce. Człowiek dialogu*. Fundacja Dzielnicy Wzajemnego szacunku czterech wyznań, Wrocław 2015. ISBN 978-83-64358-99-9.
- Szaynok, B. *Ludność żydowska na Dolnym Śląsku 1945-1950*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000. ISBN 83-229-2093-8.
- Szuchta, Robert. *1000 lat historii Żydów Polskich, podróż przez wieki*. Polin, Warszawa 2015.
- Tomaszewski, Jerzy. *Żydzi w Polsce. Dzieje i kultura. Leksykon*. Wydawnictwo Cyklady, Warszawa 2001. ISBN 838685958X.
- Waszkiewicz, E. *Kongregacja Wyznania Mojżeszowego na Dolnym Śląsku na tle polityki wyznaniowej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1945-1968*. Wrocław 1999. ISBN 89-229-1955-7.
- Waszkiewicz, Ewa. *Współcześni Żydzi–Polska i diaspora*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2007. ISBN 9788322928998.
- Wysocki, Stanisław. *Żydzi w dziejach Polski*. Wydawnictwo Ojczyzna, Warszawa 1995. ISBN 83-86449-04-7.

Periodika

Klípa, Ondřej. “Polsko vzpomíná na rok 1968”. In: *Advojka* 13 (2008). ISSN: 1803-6635.
Kůželová, Michaela. “Židovská kultura v Polsku po roce 1945: Obnova neobnovitelného.” In: *Acta Universitatis Carolinae Studia Territorialia*. 4 (2013). ISSN: 1213-4449, s. 11–32.

Elektronické zdroje

Kopeček, Lubomír. *Židé v Polsku po roce 1945. Polsko-židovské vztahy a polský antisemitismus v nejnovějších dějinách. Politologický časopis* [online], 1998, 3 (13) [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: <http://www.politologickycasopis.cz/cz/archiv/>.

Gmina Żydowska we Wrocławiu. *Historia Gminy. Gmina Żydowska we Wrocławiu* [online]. Wrocław: Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP Oddział we Wrocławiu [cit 2015-11-08]. Dostupné z: <http://wroclaw.jewish.org.pl/>.

Muzeum Historii Żydów Polskich. *Gmina Żydowska we Wrocławiu. Sztetl* [online]. Warsaw: Muzeum Historii Żydów Polskich [cit 2016-02-23]. Dostupné z: <http://www.sz-tetl.org.pl/>.

Katedra studiów polskich i ukraińskich. *Wielka tradycja bez kontynuacji - Gmina Żydowska we Wrocławiu po roku 1945. Polski Wrocław jako metropolia europejska - Pamięć i polityka historyczna z punktu widzenia oral history* [online]. Frankfurt: European University Viadrina [cit 2015-12-13]. Dostupné z: <http://homepage.univie.ac.at/philipp.ther/breslau/index.html>.

Summary

Bachelor thesis "The history of Jews in Wrocław in the years 1945 – 1968" focuses on the post-war development of the Jewish community in the city of Wrocław. It emphasizes the efforts of the survivalist Jews to start a new life in post-war Poland. The first chapter concentrates on the description of the activities performed by the Jewish community in the monitored period. The activities include those in the fields of culture, politics and religion. The main part of the thesis consists of the analysis of the relationship between the Wrocław Jews and the state authorities after the establishment of the state of Israel. The aim is to answer the question whether the Wrocław Jews were allowed to freely profess their religion and culture.